

GOBUSTAN

AZERBAIJAN

by

EMMANUEL ANATI

with contributions of

Djafargulu N. RUSTAMOV, Firuza MURADOVA and
Malahat N. FARADJEVA

This book has been published thanks to the cooperation of

Eni

WARA ARCHIVES
EDIZIONI DEL CENTRO
2001

EDIZIONI DEL CENTRO

Centro Camuno di Studi Preistorici

DIRECTOR

Emmanuel Anati

First Edition, 2001

Copyright © by Centro Camuno di Studi Preistorici

ISBN 88-86621-14-0

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form without permission in writing from the publisher, except by a reviewer, who may quote brief passages and reproduce not more than two illustrations in a review to be printed in a magazine or newspaper.

If not differently indicated, illustrations come from WARA (World Archives of Rock Art). Photographs by Emmanuel Anati.

Copyright © by WARA, 2001.

WARA project is sponsored by UNESCO, CIPSH (Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines), and the Italian Ministry of Foreign Affairs, General Direction of Cultural Relations.

Key words: Prehistoric Art, Rock Art, Origins, Prehistory, History, Europe, Azerbaijan, Gobustan, Caucasus, Caspian Sea.

Research in Gobustan has been realised by CCSP with the contribution of Italian Ministry of Foreign Affairs and with the participation of the Gobustan's State Historical-Artistic Reserve.

This book is published with the contribution of Agip Azerbaijan.

Editorial planning and direction: Emmanuel Anati.

Graphics and editing: Valeria Damioli and Salvatore Lentini.

Translations:

The English version is edited by Emmanuel Anati, Nathan Cain, Louise McDermott and Salvatore Lentini.

The Russian and Azeri versions are edited by Agip Azerbaijan.

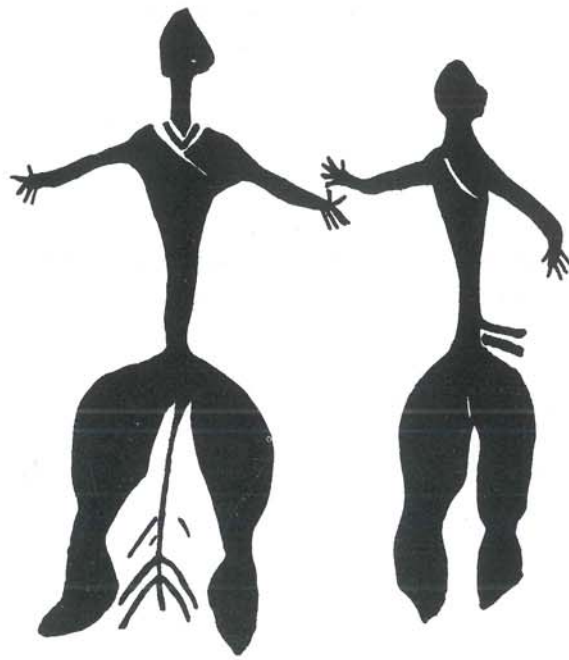
Informations:

Centro Camuno di Studi Preistorici

25044 Capo di Ponte (BS), Italy

Tel. (0039) 0364.42091, Fax (0039) 0364.42572

E-mail: ccspreist@tin.it www.rockart-ccsp.com

MÜNDƏRİCAT

СОДЕРЖАНИЕ

Azərbaycanın qayaüstü təsvirləri Rüstəmov N.Cəfərqulu və Firuzə M.Muradova	7	Искусство наскальных изображений Азербайджана <i>Рустамов Н. Джафаргулу и Фируза М. Мурадова</i>
Qobustan Dövlət tarixi incəsənət qoruğu Mələhət N.Fərəcova	13	Государственный историко- археологический заповедник Гобустан <i>Малахат Н. Фараджева</i>
Qobustan Avropanın qapısıdır Emmanuel Anati	15	Гобустан Ворота в Европу <i>Эммануэл Анати</i>
Mənşə	17	Истоки
Üslubi uzlaşma	29	Последовательность в стилистике
Matrona və patriarx miflərinin mənşəyi	41	Матроны и патриархи – Мифические лица по происхождению
Ovçuların metaforası	57	Метафоры Охотников
Ovçular-Yığıcılar cəmiyyətlərinin alaqaranlığında	69	Период спада общин Охотников – Сборщиков
Mürəkkəb iqtisadiyyatı olan xalqların qayaüstü təsvirləri	75	Наскальные изображения, созданные людьми, ведущими Многообразное Хозяйство
Nəticələr	81	Заключения
Biblioqrafiya	91	Библиография

INDICE

CONTENTS

Arte rupestre dell'Azerbaijan <i>Rustamov N. Djafargulu & Firuza M. Muradova</i>	7	The rock art of Azerbaijan <i>Rustamov N. Djafargulu & Firuza M. Muradova</i>
La Riserva Storico-Artistica del Gobustan <i>Malahat N. Faradjeva</i>	13	Gobustan State Historical-Artistic Reserve <i>Malahat N. Faradjeva</i>
Gobustan Porta d'Europa <i>Emmanuel Anati</i>	15	Gobustan Gate of Europe <i>Emmanuel Anati</i>
Premessa	17	Background
La sequenza stilistica	29	The stylistic sequence
Matrone e patriarchi dei miti di origine	41	Matrons and patriarchs of the myth of origin
Metafore dei Cacciatori	57	Metaphors of Hunters
Il crepuscolo delle società di Cacciatori e Raccoglitori	69	The twilight of Hunter-Gatherers societies
L'arte rupestre delle popolazioni ad Economia Complessa	75	Rock art produced by people with a Complex Economy
Conclusioni	81	Conclusions
Bibliografia	91	Bibliography

AZƏRBAYCANIN QAYAÜSTÜ TƏSVİRLƏRİ

Искусство наскальных изображений Азербайджана

Qədim qaya təsvirləri Azərbaycan Respublikasının 5 rayonunda - Qobustan, Abşeron, Naxçıvan, Gəmiqaya və Kəlbəcər bölgələrində mə'lumdur. Qayaüstü təsvirlərin ən zəngin toplusu Azərbaycanın şərqində Qobustan ərazisindədir. Qobustan sözünün mə'nası "qobu və ya "quru çay yatağı deməkdir.

Qobustan ərazisi hələlik tam tədqiq olunmamışdır. Qədim qaya oymaları və digər arxeoloji toplular və abidələr yalnız onun şərq tərəfində, Böyük Daş, Kiçik Daş, Sincir Daş-Yazılıtpə, Şıxqaya və Şonqar ərazilərində tapılmışdır. Bu ərazi açıq səma altında minilliklərin yaddaşını özündə saxlayan tarixi arxeoloji abidələr muzeyidir.

Qobustan qaya təsvirlərini ilk dəfə arxeoloq İ.M.Cəfərzadə kəşf etmişdir. O, təxminən 750 qaya üzərində 3,500-dən artıq surət və işarələri qeydə almış və onların təhlilini aparmışdır. Bu mətnin müəllifləri onun işini 1965 –ci ildən davam etdirirlər.

Hazırda burada üzərində 6,000-dən artıq oyma yazılar və rəsmlər olan 1000-dən çox qaya təsvirləri vardır. Bundan əlavə, 20-dən artıq tarixəqədrki yerlərdə müəlliflər arxeoloji qazıntılar aparmış və çoxsaylı tunc dövrü strukturlarını kəşf etmişlər. Tapıntılar keçmiş Sovet İttifaqı ərazisindən olan mə'lum materiallarla müqayisə edilmiş və SSRİ Arxeologiya İnstitutunun Leninqrad filialında təhlil olunmuşdur.

Bu arxeoloji tədqiqat və kəşfiyyatların nəticələri göstərir ki, Qobustanda Yuxarı Paleolit dövründən Orta Əsrlərə qədər arxeoloji izlər vardır. Bu qədim qaya təsvirlərinin tarixi bu arxeoloji qazıntılara qədər hesab edildiyi kimi B.E. əvvəl VIII minillikdən deyil, ən azı B.E.əvvəl XIV – XIII minillikdən başlanır. Bu regionun qədim sakinləri min illərlə insanların həyat tərzini və dünyagörüşünü əks etdirən qayaüstü təsvir ən'ənələrini mühafizə etmişlər.

Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində arxeoloji səviyyələrdən aşağı və divarlarda 104 kiçik ölçülü daşın üzərində bir sıra oyma təsvirlər kəşf olunmuşdur. Arxeoloji material kimi eyni səviyyədə tapılan şəkillər bu regionda qayaüstü təsvirlərin dəqiq xronologiyasını müəyyən etmək üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Arxeoloji

Древние наскальные изображения известны в 5 регионах Азербайджанской Республики: в Гобустане, на Апшероне близь Баку на пляже Шихово, в Нахичеване на Гемиге и в Кельбеджерах. Самое богатое их собрание находится в Гобустане, в восточной части Азербайджана. Это название происходит от слова "гобу" и означает "страна оврагов и балок".

Территория Гобустана ещё полностью не исследована. Древние наскальные изображения и другие археологические памятники были обнаружены на территории гор Беюк Даш, Кичик Даш, Джингир Даг–Язылытпе, Шыхгая и Шонгар. Этот район является историческо– археологическим музеем под открытым небом, сохраняющим память тысячелетий.

Наскальные изображения Гобустана были впервые обнаружены археологом И. М. Джафарзаде. Он зарегистрировал и проанализировал более чем 3,500 изображений и символов почти на 750 скалах. Авторы этого текста продолжают его работу с 1965 года.

В настоящее время существуют более чем 1,000 известных скал с наскальными изображениями и число рисунков превышает 6,000. Кроме этого, авторы провели археологические раскопки на более чем 20 древних стоянках и поселениях и обнаружили более 40 курганов эпохи Бронзового Века. Эти находки были сравнены с материалами, известными на территории бывшего Советского Союза и проанализированы в Ленинградском филиале Института Археологии АН СССР.

Результаты этих археологических исследований указывают на то, что в Гобустане жизнь начинается со времён верхнего Палеолита и продолжается до средних веков. История этих древних наскальных изображений начинается не с VIII тысячелетия до нашей эры, как было предположено до этих раскопок, но, по крайней мере, с XIV–XIII тысячелетий до нашей эры; древние обитатели этого района сохраняли тысячелетиями традицию наскального искусства, отражающую их жизнь и мировоззрение. Во время археологических раскопок из культурных слоев древних стоянок, поселений и из курганов на 104 небольших камнях, а также

L'ARTE RUPESTRE DELL'AZERBAIJAN

Siti di arte rupestre sono conosciuti in cinque distretti della Repubblica dell'Azerbaijan: Gobustan, Shikhov, Apseron, Gemigaya (Nakhchivan) e Kelbajar. La più ricca concentrazione è nel Gobustan, nell'Azerbaijan orientale, il cui nome significa "terra di Gobu" o "delle acque prosciugate".

L'area del Gobustan non è ancora stata completamente esplorata: incisioni rupestri, siti e monumenti archeologici sono stati finora scoperti solo nella zona più orientale della regione, nei siti di Buyukdash, Kichikdash, Jinghirdag-Yazilitepe, Shikhgaya e Shongar. Quest'area costituisce un museo storico e archeologico all'aperto che conserva una memoria millenaria.

Fu l'archeologo I.M. Djafarsade a scoprire per primo le incisioni rupestri del Gobustan, registrando ed analizzando più di 3.500 immagini e segni incisi su oltre 750 rocce. Gli scriventi hanno continuato il suo lavoro a partire dal 1965.

Oggi giorno le rocce incise conosciute sono più di 1.000, e il numero delle immagini è di oltre 6.000. Inoltre gli scriventi hanno condotto scavi archeologici in più di venti siti preistorici, portando alla luce numerose strutture riferibili all'età del Bronzo. I materiali rinvenuti sono stati comparati con quelli conosciuti dal territorio dell'ex U.R.S.S. e sono stati analizzati nella sede di Leningrado dell'Istituto Archeologico dell'Unione Sovietica.

I risultati delle indagini archeologiche indicano che il Gobustan possiede vestigia che coprono un arco di tempo dal Paleolitico superiore al Medioevo. La storia dell'arte rupestre non inizia nell'VIII millennio a.C., come avevamo supposto prima degli scavi, ma, perlomeno, a partire dal XIV/XIII millennio a.C.: gli antichi abitanti di questa regione hanno dunque conservato per millenni la tradizione di incidere immagini che riflettevano le loro condizioni di vita così come la loro percezione del cosmo.

Un ulteriore risultato della ricerca archeologica è costituito dal reperimento di 104 pietre incise di piccolo formato, rinvenute nei livelli indagati. Simili materiali, provenienti dai giacimenti di cultura materiale, sono di grande importanza per una

THE ROCK ART OF AZERBAIJAN

Ancient rock carvings are known in five districts of the Azerbaijan Republic: Gobustan, Shikhov, Apseron, Gemigaya (Nakhchivan) and Kelbajar. The richest collection is in Gobustan, in the east of Azerbaijan. Its name means the land of "Gobu" or "dry riverbed".

The area of Gobustan has not been fully explored as yet. Ancient rock carvings and other archaeological settlements and monuments were found only in its eastern part, in the sites of Buyukdash, Kichikdash, Jinghirdag-Yazilitepe, Shikhgaya and Shongar. This area is an outdoor historical and archaeological museum which retains the memory of millennia.

The Gobustan rock carvings were first discovered by the archaeologist I. M. Djafarsade. He registered and analysed more than 3,500 images and signs on about 750 rocks. The current authors have expanded on this work since 1965.

At present, there are more than 1,000 known rocks with carvings and the drawings number more than 6,000. In addition to this, the current authors have carried out archaeological excavations in more than 20 prehistoric sites, and have discovered numerous Bronze Age structures. The findings were compared with materials known from the territory of the ex-Soviet Union and were analysed at the Leningrad branch of the USSR Archaeology Institute.

The outcomes of these archaeological investigations and explorations indicate that Gobustan has archaeological traces from the Upper Palaeolithic to the Middle Ages. The history of these ancient rock engravings starts not in the 8th millennium BC, as was supposed previous to these excavations, but at least as early as the 14th-13th millennia BC: the ancient inhabitants of this region maintained for millennia the tradition of engraving rocks, reflecting their living conditions and world-views.

As a result of archaeological investigations, a large number of engravings were discovered on 104 small-size stones within the archaeological levels. Pictures found in the same context as archaeological materials are of great importance as they provide a more precise chronological

qazıntılar Qobustanın on min ildən artıq bir dövrdə insanların məskəni olduğunu göstərir.

Aparığımız tədqiqatlar sayəsində əldə olunan nəticələrə əsasən qayaüstü təsvirlərin yaradılmasının köklərini maddi aləmin əks olunması və çiçəklənməsində, əyani ətraf mühitdə, Qobustanın qədim sakinlərinin gündəlik həyat təzi və dünyagörüşündə axtarmalıyıq.

Qaya təsvirlərində əks olunan əsas heyvanlar buğa və atlardan ibarətdir. Bu, yerli arxeoloji qazıntıların fauna yığımları ilə ziddiyyət təşkil edir. Qayaarasında daş dövrü səviyyələrindən tapılan sümüklərin 98%-i ceyran sümükləri, Anazağadakı 10,000 artıq sümüyün 40%-i ceyran sümüyü və 40%-i *koulan* qalıqlarıdır. Mühüm əhəmiyyət kəsb edən budur ki, ceyran və *koulan* demək olar ki, Qobustan qayaüstü təsvirlərinin zoomorfik ikonoqrafiyasında mövcud deyildir. Bu sübut göstərir ki, oyma surətlər fundamental diyetik dəyəri olan heyvan əkslərini əks etdirmir, lakin əvəzində totemik heyvanların simvollarını göstərir.

Qayaüstü təsvirlər uzun tarixi dövrlərin şahidləridir və onların mövzu dairəsi geniş və müxtəlifdir. Qobustan qaya təsvirlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri insan fiqurları (kişi və qadın təsvirləri) və öküzlərlə bağlıdır. Zoomorfik ikonoqrafiyaya təkə otuyən və yırtıcı heyvanlar deyil, həm də balıqlar, sürünənlər və həşəratlar da daxildir.

Qobustanda çoxsaylı qayıq təsvirləri də vardır. Belə qayıq təsvirlərinin çoxluğu və qədimliyi belə bir fərziyyəni müdafiə edir ki, Qobustan dəniz sahilinə lap yaxın olmuş və Qobustan əhli bacarıqlı dənizçilər və balıqçılar olmuşlar.

Qobustan qayaüstü təsvirləri eləcə də realizmi və mütənəsbibliyi ilə adamı heyran qoyur, onların yaradıcılarının həyat haqqında və heyvanların hərəkətləri barədə yüksək bilik səviyyəsinə yüksəldiklərini açıb göstərir.

Qobustan rəsmləri bə'zən həyatda olduğundan iri ölçülüdürlər. Öküz rəsmlərinin bir neçəsi iki metrədən uzundur, Qayaaltıda balıq şəklinin uzunluğu 4.3 metrdir və Şıxov çimərliyində balıqçı surəti demək olar ki, 4.3 metrədən uzundur.

Oyma texnikası dəlib qopartma, kəsib oyma və bir qədər az hallarda sürtüb açma və cızmaqdan ibarətdir. Bə'zən rəng izləri də tapılır ki, bu da bə'zi oymaların rənglənmiş olduğunu göstərir.

Cəfərqulu N.Rüstəmov
və Firuzə M.Muradov

на стенах подскальных убежищ выявлены многочисленные наскальные изображения. Эти рисунки при раскопках из культурных слоев с точно датированными материалами, имеют большую значимость, обеспечивая более точное хронологическое определение искусства наскальных изображений этого региона. Раскопки показали, что Гобустан являлся местом проживания людей в течении более чем десяти тысяч лет. Согласно результатам наших исследований, мы должны искать корни возникновения наскальных изображений в отражении материального мира, окружающей среды, повседневной жизни, и в мировоззрении древних обитателей Гобустана.

По мнению предшествующих исследователей, наскальные изображения выполнялись с магической целью. Но результаты наших исследований опровергли это мнение, так как, несмотря на то, что в Гобустане очень много изображений коз, оленей, быков, основным объектом охоты являлись куланы и джейраны, чьи изображения единичны. Из найденных фаунистических остатков, принадлежащих, в основном, джейрану на стоянке Гайарасы составляют 98%, а в Аназаге – кулану 40% из 10,000 костей и 40% – джейрану. Кости быков и коз единичны, а оленей полностью отсутствуют. Это даёт основание предполагать, что наскальные изображения не представляют магических животных, а, наоборот, они являлись символами тотема и красоты.

Наскальные изображения Гобустана являются свидетелями длительных исторических периодов, отличаются большим тематическим разнообразием. Отличительными чертами наскальных изображений Гобустана являются изображения человеческих фигур (как мужчин, так и женщин) и быков. Гобустан включает в себя все виды плотоядных и хищных животных, а также рыб, пресмыкающихся и насекомых.

Рисунки лодок тоже многочисленны в Гобустане. Разнообразие и древность таких рисунков поддерживает гипотезу о том, что Гобустан находился в центре появления мореплавания и, что люди из Гобустана являлись опытными моряками и рыбаками. Наскальные изображения Гобустана также замечательны по их реалистичному и пропорциональному представлению, указывающему на высокий уровень знаний их создателей о жизни и повадках животных.

Рисунки Гобустана иногда больше натуральной величины. Несколько рисунков быков на два метра длиннее, длина рисунка рыбы в Гайалты 4.3 метра, а изображение рыбака на Шиховском пляже доходит почти до 4.3 метров в длину.

Техника выполнения наскальных рисунков состояла в долблении и надрезывании, а в меньшей степени, в трении и царапании. Иногда также обнаруживаются следы красок, указывая на то, что некоторые наскальные изображения были раскрашены.

Джафаргулу Н. Рустамов и
Фирюза М. Мурадова

precisa determinazione cronologica dell'arte rupestre della regione. La ricerca archeologica ha così mostrato che il Gobustan fu un luogo di residenza per i gruppi umani per oltre 10.000 anni. In accordo con i risultati ottenuti nelle nostre ricerche, noi individuiamo le radici dell'arte rupestre nella volontà di "riflettere" e armonizzare il mondo fisico, la percezione che questi uomini avevano dell'ambiente che li circondava, la vita quotidiana, l'ordine cosmico attorno a cui gravitava l'equilibrio delle società dell'antico Gobustan.

I principali animali rappresentati sono bovidi ed equidi, un dato che contrasta con i risultati ottenuti dall'attività di scavo. E' infatti notevole che, sebbene il 98% dei resti dei materiali ossei ottenuti dai livelli riferibili all'età della Pietra del sito di Gayaarasi appartenga alla gazzella, così come il 40% degli oltre 10.000 resti trovati ad Ana Zaga (dove un altro 40% appartiene al koulan), questi animali risultino quasi del tutto assenti nell'iconografia dell'arte rupestre. Le immagini incise non rappresentano dunque animali fondamentali per la dieta quanto specie che dovevano possedere una sorta di valore totemico.

L'arte rupestre è testimone di lunghe sequenze storiche, con proprie caratteristiche nella scelta dei soggetti e dei temi rappresentati. Una delle più evidenti peculiarità è la rappresentazione di figure umane (maschili e femminili), e del bovide.

L'iconografia zoomorfa include però non soltanto specie erbivore o predatorie, ma anche pesci, rettili e insetti.

Interessante è anche la presenza di immagini di imbarcazioni. La molteplicità e l'antichità di queste rappresentazioni suggerisce che il Gobustan abbia conosciuto un precoce sviluppo della navigazione, e che gli abitanti di questa regione dovessero essere abili marinai e pescatori.

Le incisioni rupestri della "terra di Gobu" sono rimarchevoli anche per la resa realistica e l'attenzione riservata alle proporzioni dei soggetti, e per la conoscenza che i loro creatori possedevano riguardo alla vita e ai movimenti degli animali.

Le figure possiedono, talvolta, dimensioni superiori a quelle reali: alcuni bovidi raggiungono i 2 metri di lunghezza, un'immagine ittiforme a Gayaalti supera i 4 metri, mentre la figura di un "marinaio", a Shikhov, misura 4,3 metri.

Le immagini erano realizzate per picchiettatura, incisione e, in misura minore, per levigatura o con la tecnica per graffi "ripetuti". Occasionalmente sono state trovate tracce di pittura che indicano che perlomeno alcune incisioni dovevano essere dipinte.

determination of the rock art of this region. The excavations have shown that Gobustan was a place of residence for people for more than 10,000 years. According to the results obtained from our investigations, we should seek the motivations for the creation of these rock art carvings in the desire to reflect and glorify the material world, the visual environment, the everyday lives, and worldviews of the ancient inhabitants of Gobustan.

The main animals represented in the rock art are bovines and equines. This contrasts with the faunal assemblage from local archaeological excavations: 98% of all bones found in the Stone Age levels of Gayaarasi are gazelle bones, 40% of more than 10,000 bones in Ana Zaga are gazelle bones, and 40% are koulan remains. Importantly, images of gazelles and koulan are almost non-existent in the zoomorphic iconography of Gobustan rock art. This evidence suggests that the carved images do not represent animals which had a fundamental dietetic value, but instead they appear to be symbols of totemic animals.

The rock carvings are the witness of long historical periods, and their subjects are varied and broad. The characteristic features of the Gobustan rock carvings are the representations of human figures (both men and woman), and oxen. The zoomorphic iconography includes not only herbivorous and predatory animals but also fishes, reptiles and insects.

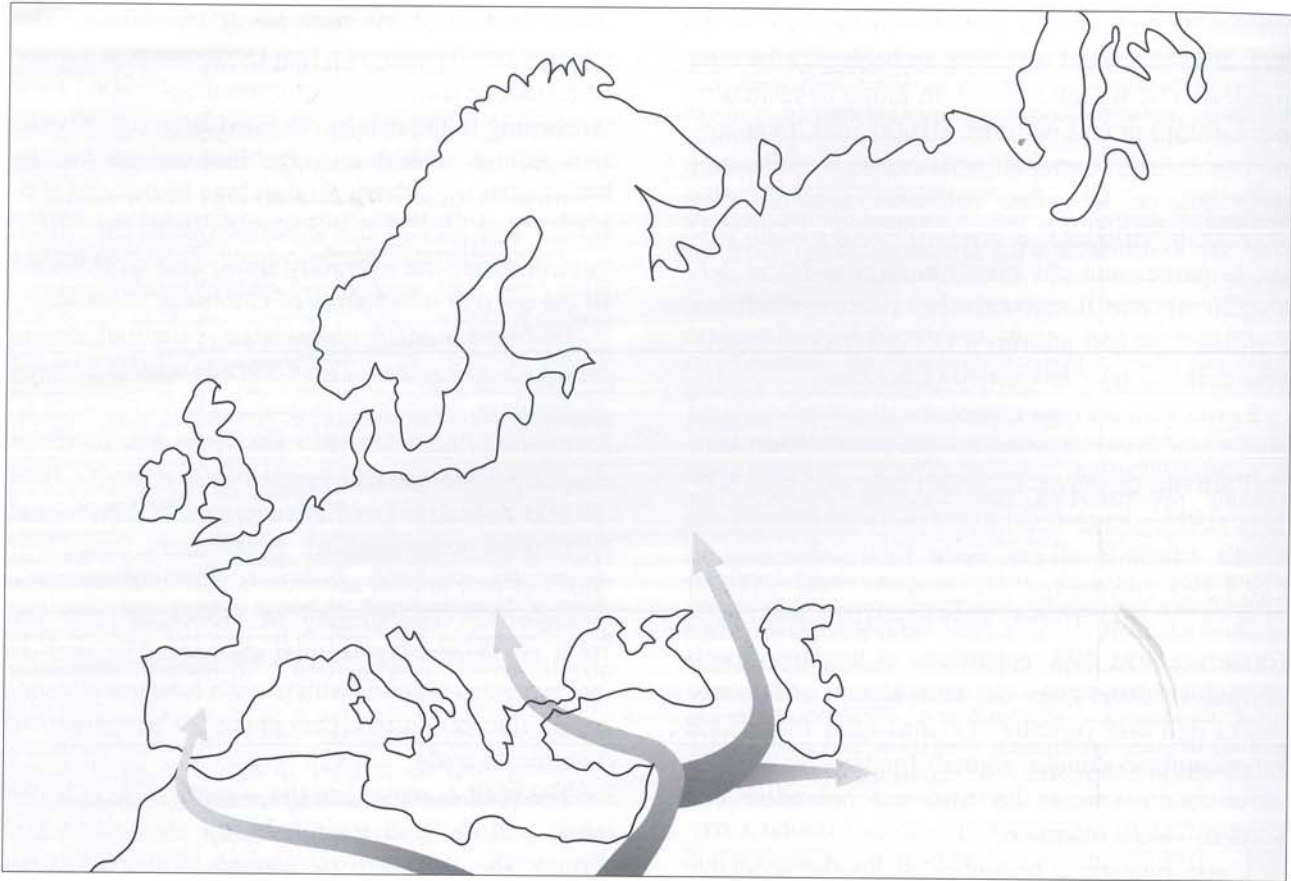
Pictures of boats are also numerous in Gobustan. The multiplicity and antiquity of such boat images supports the hypothesis that Gobustan was at the heart of the appearance of seafaring, the Gobustan people being skilful sailors and fishermen.

The Gobustan rock carvings are also remarkable for their realistic and proportional representation, this revealing their creators high standards of knowledge about the life and movements of animals.

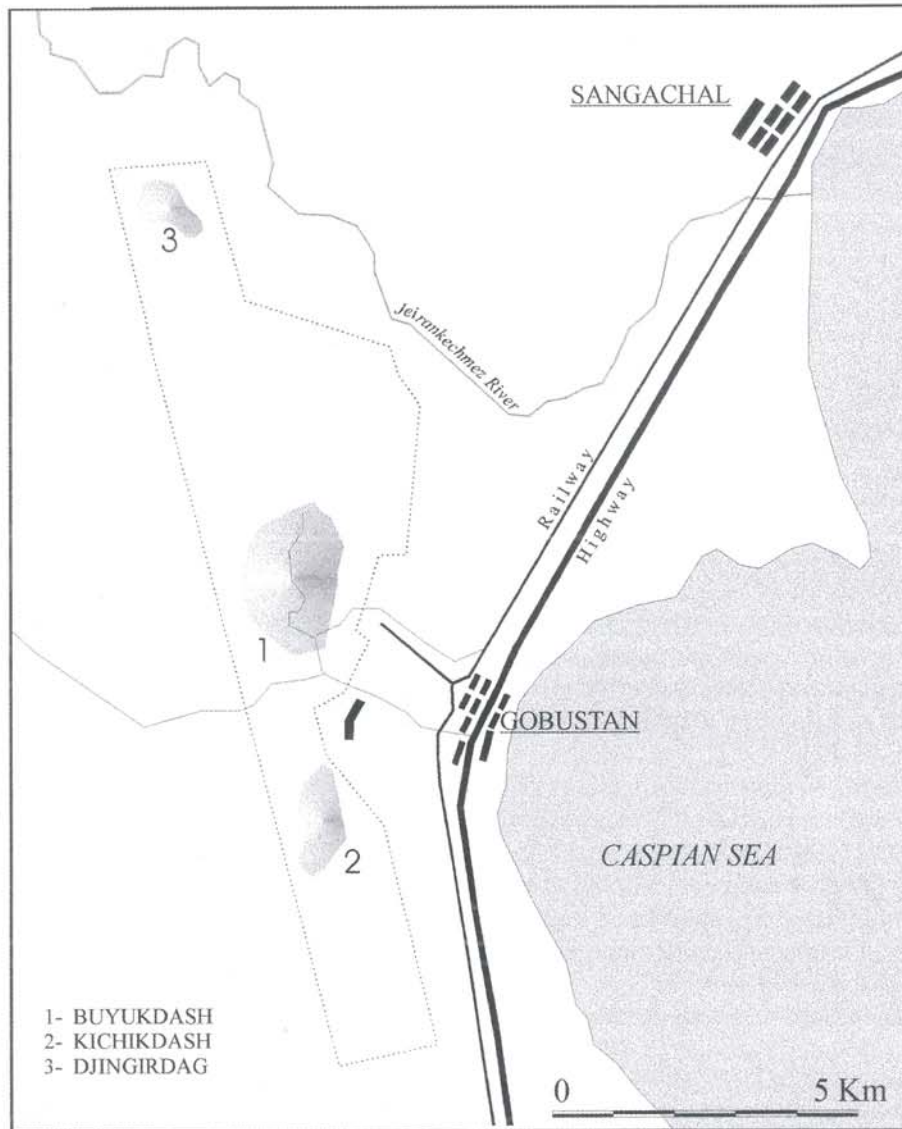
The Gobustan pictures are sometimes larger than life-size. The length of several of the oxen is over 2 meters, that of a fish in Gayaalti is 4.3 m, and an image of a fishermen at Shikhov Beach is almost 4.3 meters long.

The engraving techniques constituted pecking, incision, and, to a lesser degree, rubbing and scratching. Occasionally traces of paint are also found indicating that some engravings had been painted.

*Djafargulu N. Rustamov
Firuza M. Muradova*

MAP OF GOBUSTAN STATE HISTORICAL-ARTISTICAL PRESERVE

Soldan:

Homo sapienlärin ehtimal olunan yayılma marşrutları xəritəsi. Ehtimal olunur ki, Homo sapienlärin Rift vadisindən (fərz edilən mənşə yeri) Avropaya gedən əsas yolu Qafqaz dağları və Xəzər dənizi arasında keçdiyi ehtimal olunur. Fərz edilir ki, ikinci yol Dardənil Boğazından və onun alternativini, daha sporadik olan Qibraltar Boğazından keçə bilər. Təsəvvür edilir ki, Afrikada ilkin sapienlər təxminən 300,000 il bundan əvvəl inkişaf etmiş və təxminən 150,000 il əvvəl Yaxın Şərqə gəlmiş və ilk dəfə Avropaya 40,000 il bundan qabaq gəlmişlər (WARA W05574).

Aşağıda

Mə'lum qaya təsvirlərini əks etdirən Azərbaycan xəritəsi.

Слева:а Карта предположительных маршрутов распространения *Homo sapiens*. Предполагается, что основной маршрут *Homo sapiens* из Рифтовой долины (возможное место происхождения) в Европу лежал между Кавказом и Каспийским морем. Второй маршрут предположительно проходил через пролив Дарданеллы и альтернативный маршрут, являющийся более спорным, возможно проходил через Гибралтарский пролив. Предположительно первые *Homo sapiens* появились в Африке около 300.000 лет назад, достигли Ближнего Востока около 150.000 лет назад и впервые появились в Европе около 40.000 лет назад (WARA W05574).

Выше: Карта Азербайджана с указанием известных участков с наскальными изображениями (WARA W05853).

Tav. I: Cartina dei probabili percorsi di diffusione dell'*Homo sapiens*. Si ipotizza che la principale via che condusse l'*Homo sapiens* dalla Valle del Rift (la presunta area di origine) in Europa transitasse tra il Caucaso e il Mar Caspio. Una via secondaria attraverserebbe i Dardanelli e un'altra via, sporadica, lo stretto di Gibilterra. Si ritiene che i primi *Homo sapiens* in Africa si siano sviluppati oltre 300.000 anni fa, che siano giunti nel Medio Oriente circa 150.000 anni fa e che siano arrivati in Europa per la prima volta attorno a 40.000 anni fa (Archivio WARA W05574).

Tav. II: Cartina dell'Azerbaijan con l'indicazione dei siti di arte rupestre conosciuti (Archivio WARA W05853).

Tav. III: Cartina della Riserva Storico-Artistica del Gobustan (Archivio WARA W05854).

Pl. I: Map of the probable diffusion routes of *Homo sapiens*. It is presumed that the principal path for *Homo sapiens* from the Rift Valley (the probable place of origin) to Europe was between the Caucasus and the Caspian Sea. A second way is hypothesised across Dardanelles Strait and an alternative, more sporadic, way may have been across the Gibraltar Strait. It is supposed that the first *Homo sapiens* in Africa developed around 300,000 years ago, arrived in the Middle East around 150,000 years ago and came to Europe for the first time around 40,000 years ago (WARA W05574).

Pl. II: Map of Azerbaijan illustrating known rock art areas (WARA W05853).

Pl. III: Map of the Gobustan State Historical-Artistic Reserve (WARA W05854).

Qobustan Dövlət Tarixi-Bədii Qoruğu

Əgər siz Qobustanın ibtidai dünyasına səyahət etmək istəyirsinizsə, qayaüstü incəsənətin nadir şah əsərlərinin bu günə qədər qorunub saxlandığı Böyükdaş, Kiçikdaş, Cingirdağ və Yazılıtəpə dağlarında uzun yola hazırlaşın.

Biz bu incəsənətin əhəmiyyətini, yalnız onun yaradıcılarının yaşadığı dövrü heç olmazsa təxminən təsəvvürümüzə gətirdiyimiz halda dərk edə bilərik. Daş dövründə Qobustanın iqlimi mülayim, bitki və heyvanat aləmi isə bizim dövrdə olduğundan daha zəngin və müxtəlif idi. Landşaft daha çox savannaya bənzər idi. Qarışıq şam və palıd meşələri təpələri bürümüşdü. Meşələrdə müxtəlif heyvanlar – itiyaq marallar və keçilər, qulanlar və qəzəllər, vəhşi atlar və yastıalın öküzlər, dənizdə böyük miqdarda balıq və dəniz heyvanları yaşayırdı. Heyvan və balıqların bolluğu Qobustanın erkən məskunlaşmasına səbəb olmuşdur.

4400 hektar torpağı əhatə edən və Azərbaycanın şərqində yerləşən bu ərazi Azərbaycanın Nazirlər Sovetinin 09 sentyabr 1966-cı ildəki qərarı ilə tarixi-bədii qoruq e'lan edilmişdir. İndiki dövrdə qoruğun fəaliyyəti ilə bağlı bütün məsələlərin həlli ilə Azərbaycan Hökuməti adından Mədəniyyət Nazirliyi məşğul olur. Məsələn, İtaliyanın Valkamenike şəhərində yerləşən Centro Comune di Studi Preistorici tədqiqat institutunun direktoru professor Emmanuel Anatinin səfəri zamanı Mədəniyyət Nazirinin Müavini cənab Ədalət Vəliyev ilə görüşün nəticəsində Qobustanın arxeoloji irsinin beynəlxalq ekspedisiyalar vasitəsilə tədqiq edilməsi yolları barədə səmərəli fikir mübadiləsi aparılmışdır. Arxeoloqların (İ. M. Cəfərzadə, C. Rüstəmov, S. M. Muradova və başqaları) səyləri nəticəsində 1940-cı ildən bu günə qədər Qobustan ərazində 6000-dən çox qayaüstü rəsmlər aşkara çıxarılmışdır. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində 40 kurqan müəyyən edilmiş və 105 min maddi mədəniyyət əşyaları elmi cəhətdən təyin olunmuşdur. Qayaüstü rəsmlər ilk dəfə 1939-cu ildə arxeoloq İ. Cəfərzadə tərəfindən aşkar edilmişdir.

Гобустанский Государственный Историко- Художественный Заповедник

Если вы хотите отправиться в путешествие в первобытный мир по Гобустану, то настройтесь на длинный путь по горам Беюкдаш, Кичикдаш, Джингирдаг и Язылытене, которые сохранили до наших дней уникальные шедевры наскального живописи.

Проникнуть в сущность их искусства и понять его мы можем лишь в том случае, если представим себе, хотя бы приблизительно, тот внешний мир, в котором жили творцы этого искусства. В эпоху каменного века климат Гобустана был мягким, а растительный и животный мир намного богаче и разнообразнее, чем в наши дни. Ландшафт его представлял вид саванны. Смешанные сосново-дубовые леса покрывали холмы. В лесах водились разнообразные животные – быстроногие олени и козлы, куланы и газели, дикие лошади и плосколобые быки, в море – огромное количество рыбы и морского зверя. Обилие зверя и рыбы явилось главной причиной раннего заселения Гобустана.

Эта зона на востоке Азербайджана, охватывающая 4400 га земли, постановлением Совета Министров Азербайджана от 9 сентября 1966 г. объявлена историко-художественным заповедником. В настоящее время от азербайджанского правительства разрешением всего комплекса вопросов, связанных с практической деятельностью заповедника, занимается Министерства культуры Азербайджана. В частности, в ходе визита директора исследовательского института Centro Comune di Studi Preistorici в Валкамоники (Италия) профессора Эммануэля Анати в результате встречи с заместителем министра культуры господином Адалятом Велиевым был проведён плодотворный обмен мнениями о путях дальнейшего изучения археологического наследия Гобустана силами международных экспедиций.

Благодаря усердию археологов (И.М. Джафарзаде, Дж. Рустамова, С.М. Мурадовой и т.д.) с 1940 г. по настоящее время в урочище Гобустана выявлено более 6000 наскальных рисунков. В результате археологических раскопок зафиксировано 40 курганов и научно атрибутировано 105 тыс. предметов материальной культуры. Наскальные рисунки впервые были обнаружены в 1939 г. археологом И. Джафарзаде.

Malahat N. Faradjeva

LA RISERVA STORICO-ARTISTICA DEL GOBUSTAN

Un viaggio nell'arte rupestre del Gobustan si snoda attraverso le colline di Buyukdash, Kichikdash e Jinghirdag-Yazilitepe.

Le rocce del Gobustan riflettono un mondo appartenente ad altre epoche. Durante l'età della Pietra il clima di questa regione era mite, e la flora e la fauna erano più ricche di oggi: il paesaggio era quello di una savana. Le colline, coperte da pini e querce, erano abitate da cervi, capre, *koulan*, gazelle, cavalli e tori selvatici. Il mare era ricco di pesci e di altre creature marine.

Nel 1969 l'area del Gobustan interessata dal fenomeno dell'arte rupestre, che si estende per 4.400 ha, fu dichiarata Riserva Nazionale. Grazie al lavoro degli archeologi I. M. Djafarsade, R. N. Djafargulu e F. M. Muradova, sono state individuate più di 6.000 rocce incise. La ricerca archeologica ha permesso inoltre di identificare 40 tumuli sepolcrali e recuperare più di 160 insiemi di cultura materiale. Gli antichi santuari testimoniano che il Gobustan fu un importante luogo di culto. Le montagne, che in passato proteggevano clan e tribù, dovettero rivestirsi di una sacralità che perdura fino ai nostri giorni. Ancora oggi infatti, durante i matrimoni, la gente del luogo sale sul Monte Buyuk per pregare.

La Riserva è dotata di un museo in cui sono esposte armi, decorazioni, ossa, ceramica e utensili di pietra. Una simile esposizione, che è ormai diventata una tradizione, riveste una grande importanza educativa, dando ai giovani una possibilità unica di conoscere l'arte preistorica.

Studiare, proteggere e far conoscere le incisioni rupestri e i ritrovamenti archeologici: stiamo dedicando grandi sforzi per rendere la Riserva un luogo di cultura e di turismo. Ogni anno essa viene visitata da migliaia di turisti provenienti da tutto il mondo. Questo luogo, dove natura e storia coesistono in perfetta armonia, attrae i giovani come le generazioni più mature.

I monumenti del Gobustan celano però ancora innumerevoli segreti che richiedono ulteriori ricerche capaci di donare loro quel riconoscimento internazionale che è finora mancato.

Malahat N. Faradjeva

GOBUSTAN STATE HISTORICAL ARTISTIC RESERVE

A trip to the rock art of Gobustan demands a long tour through the hills of Buyukdash, Kichikdash and Jinghirdag-Yazilitepe.

Gobustan's rocks reflect a world of other ages. In the Stone Age the climate of this region was mild and its flora and fauna were richer than now: the landscape was that of a savanna and the hills were covered by pine and oak trees. The forests were inhabited of deers, goats, *koulans*, gazelles, wild horses and flat-headed bulls. The sea was rich in fish and other marine creatures.

On 1969 the rock art area of Gobustan, covering 4,400 hectares, was declared a National Conservancy. Thanks to the devotion of the archaeologists I. M. Djafarsade, R. N. Djafargulu and F. M. Muradova, more than 6,000 engraved rocks were found. As a result of archaeological excavations, 40 burial mounds were identified, and more than 160 assemblages of material culture were defined. The ancient sanctuaries indicate that Gobustan was an important place of worship. The mountains, which in the past protected clans and tribes, acquired the status of holy places. Even today, during wedding ceremonies, local people ascend the Buyukdash Mountain for worship.

The Reserve area has a museum which displays weapons, decorations, bones, ceramics and stone utensils. They are very important for educational activities, providing young generations with the unique opportunity to learn about prehistoric art. The regular display of archaeological finds has become a tradition. Studying, protecting and displaying the ancient engravings and archaeological findings, many efforts have been made to establish the Reserve as a zone of culture and tourism. Every year the Conservancy is being visited by thousands of tourists from all over the world. This quiet and peaceful place, where nature and history coexist in a perfect harmony, attracts young people and older generations alike.

Gobustans monuments still retain many secrets, which demand further research. Their real international recognition is yet to come.

Qoruğun ərazisində, abidələrin tarixi dövrlərini səciyyələndirən çaxmaq daşından hazırlanmış əmək alətlərinin, sümüklərin, çay daşlarının, silahların, bəzək əşyalarının, təbii siyenaların, keramika və daş qab-qacaqların sərgiyə qoyulduğu muzey yerləşmişdir. Bu muzeyin eksponatları arasında ən mühüm yeri ibtidai tayfa olan baliqçıların həyat mərasimini təsvir edən Böyükdaş dağının zirvəsindəki sahələrin birində ov səhnəsinin nümayişidir. Arxeoloji qoruq xüsusən gənclər arasında aparılan maarifçilik işində böyük rol oynayır, belə ki, onlara tarixdən qabaqkı vaxtların incəsənəti ilə tanış olmaq kimi nadir bir imkan verilib. Qoruğun fondlarının müntəzəm nümayiş etdirilməsi bir adət halını almışdır. Hər il Beynəlxalq Abidə Gününə (18 aprel) və Beynəlxalq Muzey Gününə (18 may) həsr olunmuş fotosərgilər keçirilir.

Qobustan nəinki bizim ölkənin arxeoloji və bədii varı, həm də sonsuz uzaq keçmişin ümumbəşər mədəni irsidir.

Qobustan bir neçə mədəniyyəti əks etdirən güzgüdür. Qobustan tarixi-bədii qoruğunun fondlarında Kür-Araz, Xocalı-Gədəbəy, Dağıstan və Ön Asiya mədəniyyətlərinə aid olan maddi mədəniyyətin böyük sayda qalıqları (gil mə'mulalarının, bəzək əşyalarının fraqmentləri və s.) cəmləşmişdir. I əsrə aid qədim latın yazısı və orta əsrlərə aid ərəb yazısı burada müxtəlif xalqların yaşadığına dəlalət edir.

Böyükdaş, Kiçikdaş və Cingirdağ dağlarının ərazisi qədim ibadətgahlar sayılır, və bizim günlərə qədər qorunub saxlanmış pirlər buna sübutdur.

Keçmişdə, ehtimal ki, nəsil himayədarları kimi pərəstiş olunan bu dağlar indi müqəddəs dağlara çevrilmişlər. Əbəs olmayaraq Cingirdağı yerli sakinlər «Cingir Baba» adlandırırlar. Bu vaxta qədər yerli sakinlərin ən vacib ayini Böyükdaşda toy mərasimi keçirərək dağa sitayiş etmək sayılır.

Qədim rəsmləri, arxeoloji tapıntıları tədqiq etməklə, qoruyub saxlamaqla və insanlara nümayiş etdirməklə biz qoruğun ərazisinin istirahət və turizm zonasına çevrilməsinə imkan yaratmışıq. Hər il Bakı şəhərinin cənubundakı bu qoruğa Azərbaycanın və digər dünya ölkələrindən olan turistlər gəlir. Təbiət və tarixin harmonik vəhdətdə mövcud olduğu bu sakit yer həm cavanları, həm də yaşlı nəslin nümayəndələrini özünə cəlb edir.

Qobustan abidələrinin çoxlu sirləri var. Biz inanırıq ki, bu abidələrin əsl dünya nüfuzunun aşkara çıxarılması hələ qabaqdadır.

Заповедник имеет музей-экспозицию, в котором представлены орудия труда из кремня, кости, речной гальки, оружие, предметы, украшения, естественная охра, керамическая и каменная посуда, характеризующие исторические эпохи памятников. Важное место в экспозиции музея занимает показ сцены гонимой охоты на одном из участков вершины горы Бейюкдаш, обряда жизни первобытного племени-рыболовов в реконструкции. Археологический заповедник играет большую роль в просветительской работе, особенно среди молодежи, которой представляется уникальная возможность познакомиться с доисторическим искусством. Стало традицией регулярное экспонирование фондов заповедника. Ежегодно проводятся фотовыставки, посвященные Международному дню памятников (18 апреля) и Международному дню музеев (18 мая).

Гобустан не только уникальное археологическое и художественное достояние для нашей страны, но и общечеловеческое культурное наследие бесконечно далекого прошлого.

Гобустан является зеркалом нескольких культур. В фондохранилищах Гобустанского историко-художественного заповедника сконцентрировано большое количество остатков материальной культуры (фрагментов глиняных изделий, украшений и т.д.), относящихся к Кура-Аразской, Ходжалы-Гедабекской, Дагестанской культурам и культуре Передней Азии. Древнелатинская надпись I века и средневековая арабская надпись говорят о пребывании здесь различных народностей.

Территории гор Бейюкдаш, Кичикдаш и Джингирдаг являются древними святилищами, о чем свидетельствуют сохранившиеся до наших дней пиры.

Почитаемые горы, видимо, в прошлом чтимые как родовые покровители, превратились в священные горы. Недаром гору Джингирдаг местные жители называют «Джингир баба»

(дед Джингир). До сих пор у местных жителей обязательным ритуалом является свадебная процессия на Бейюкдаш для совершения поклонения горе.

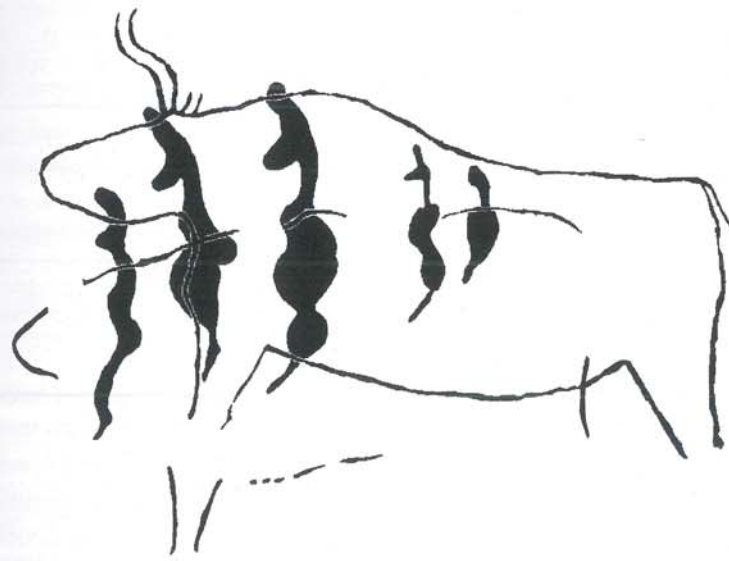
Изучая, сохраняя и показывая людям древние рисунки, археологические находки, мы способствовали превращению района заповедника в зону отдыха и туризма. Ежегодно заповедник на юге от г.Баку посещают тысячи туристов из Азербайджана и других стран мира. Это тихое место, где природа и история сосуществуют в гармоничном единстве, привлекает как молодежь, так и людей старшего поколения.

Гобустанские памятники хранят в себе много тайн. Мы верим, их настоящее мировое признание, несущее в себе отпечатки многотысячелетней истории, еще впереди.

GOBUSTAN

Gate of Europe

by
EMMANUEL ANATI

Hələ qədim zamanlardan Azərbaycan səyyahların və tarixçilərin marağına səbəb olmuşdur. Klassik mənbələrdə onun adı Apotrapena, «Odlar yurdu» adlandırılmışdır ki, burada yanan təbii neft və qaz məxsusi bir xoreoqrafiya/rəqs yaradırdı. Qafqaz dağları və İran arasında yerləşən bu ərazi bibliyadakı İden Bağı olduğu və bütün bəşəriyyətin bu ərazidən törədiyi uzun müddət iddia edilmişdir. Digər nəzəriyyələrə görə qədim Mesopotamiya xalqının mənşəyi bu regionda təşəkkül tapmışdır.

Belə əfsanələr Azərbaycan üçün mifik bir zəmin yaratmışdır: bu ərazi Şumerlərin orijinal/əsl məskəni olmuşdur, yoxsa Cənnət Bağı? Heç şübhə yoxdur ki, bu ölkə ta qədim zamanlardan bəşəriyyətin beşiyi olmuşdur.

Bəşər övladının izləri bu region boyu geniş yayılmışdır: qədim insan məskənlərinin və əmək alətlərinin kəşfi burada min illər boyu bəşər övladının yaşamasını açıb göstərir. Bununla belə Azərbaycanın tarixi izlərinin ən təəccüblü tərəflərindən biri buradakı qaya rəsmləridir.

Bədi fəaliyyətin ən çox cəmləşdiyi yer Qafqaz dağları silsiləsinin və Xəzər dənizinin arasında, ölkənin paytaxtı Bakı şəhərindən təxminən 60 km cənubda yerləşən Qobustan regionudur. Bu ərazi hələ çox qədim zamanlardan Avropa ilə Asiya arasında əsas keçidlərdən biri olmuşdur. Bir çox qayaların üzərində minlərlə oyma yazılar vardır ki, bunlar da minilliklər boyunca üslubların və xronoloji dövrlərin ardıcılığını bərpa etməyə imkan verir.

1939-40-cı illərdə ilkin kəşflərdən sonra, 1947-ci ildən başlayaraq İ.M.Cəfərzadə sistemətik tədqiqatlar aparmağa başlamışdır. 1973-cü ildə bu alim artıq 750 qaya üzərindəki təxminən 3,500 şəkilin təsvirini vermiş və o dövr üçün yüksək keyfiyyətli bir kitab çap etdirmişdir (İ.M.Cəfərzadə, 1973). Bu kəşfi qəbul edən R.Cəfərqulu (1944) onu genişləndirir, qayalar üzərindəki oyma yazılar üzərində işləyərək yeni kəşflər edir və bə'zi mağaralarda arxeoloji qazıntı işləri aparır. Bu mağaraların birində o, iki metr dərinlikdə görkəmli stratigrafiyası olan insan məskəni olmuş qatı tapmışdır; bu yaxınlara aid edilən bu qat Mis və Neolit Dövlərindən Mezolit qatlarınadək müddət keçmiş, girintili-çixıntılı süxur və hündəsi mikrolitlərlə səciyyəvənir və təxminən 10,000 il tarixi vardır. Bu layların arasında bir neçə oyma fraqmentlər vardır. Onların birinin üzərində iri insanabənzər oyma rəsm vardır

С древности Азербайджан пробудил любопытство туристов и историков. Историческое название Азербайджана – Атропатена, "Страна огня", где нефть и газовые залежи создавали особую огненную хореографию. Утверждалось, что эта зона, расположенная между Кавказскими горами и Ираном, была именно тем местом, указанным в Библии как Райский Сад (Эдем), откуда произошло все человечество. Другая теория утверждает, что древний народ Месопотамии происходил свои корнями отсюда.

Такие легенды создали вокруг Азербайджана мистические предпосылки: либо это первоначально была страна Сумеранов, либо Райский Сад, без сомнения, эта страна была колыбелью человечества с древних времен.

Обнаружение присутствия человека распространилось по всему этому региону: открытие древних колоний и каменные принадлежности доказывают, что здесь жили люди тысячи лет тому назад. Один из удивительных аспектов в истории Азербайджана – это наскальные изображения.

Большая часть образцов художественного творчества концентрируется в Гобустане, который находится между Южной зоной обнаженной цепи Кавказских гор и Каспийским морем, в 60 км к югу от столицы Баку. С незапамятных времен этот край являлся транзитной территорией между Европой и Азией. Множество скал покрыто миллионами наскальных изображений, которые позволяют воссоздать в хронологическом порядке стиль и время, охватывающие тысячелетия.

После первых открытий в 1939–40 годах, начиная с 1947 года, Джафарзаде начал систематические исследования. В 1973 году ученый описал приблизительно 3,500 изображений на 750 скалах и издал книгу отличного для того времени качества (И. М. Джафарзаде, 1973). Эта книга была размножена ученым Джафаргулу Рустамовым (1994), который сделал новые открытия наскальных изображений и продолжил археологические исследования в некоторых пещерах. В одной из этих пещер он нашел культурные слои обитания человека замечательно сохранившейся стратиграфии на более чем двухметровой глубине; слои, относящиеся к недавним временам, начиная с Бронзового Века, со времен неолита и до Мезолитических прослоек, характеризуются неравномерными и геометрическими микролитами и датируются примерно в 10,000 лет.

PREMESSA

BACKGROUND

Sin dall'antichità l'Azerbaijan ha suscitato l'interesse di viaggiatori e storici. Durante l'epoca Classica questa regione fu conosciuta con il nome di "terra del fuoco", a ragione delle peculiari coreografie create dai fuochi sprigionati da gas e petrolio. Nel passato la regione tra le montagne del Caucaso e l'Iran è stata considerata il sito del biblico Giardino dell'Eden, luogo di origine dell'intera umanità. Si è anche ipotizzato che potesse essere la culla di provenienza degli antichi popoli mesopotamici.

Le leggende sorte sull'Azerbaijan hanno creato attorno a questa regione una sorta di alone mitico: sia essa, o meno, la terra di provenienza della civiltà sumerica o il Giardino dell'Eden, senza dubbio è stata uno dei crogioli dell'umanità sin da tempi molto remoti.

Tracce di presenza umana sono diffuse in tutta l'area: la scoperta di insediamenti e di strumenti di pietra rivela migliaia di anni di storia umana. Ma la più sorprendente fra le testimonianze dell'Azerbaijan è senz'altro costituita dall'arte rupestre.

La maggior concentrazione di attività artistica è stata scoperta nella regione del Gobustan, tra le ultime propaggini meridionali del Caucaso e il Mar Caspio, a circa 60 km a sud della capitale Baku.

Quest'area è stata, da tempi immemorabili, uno dei passaggi obbligati per il transito tra Asia ed Europa. Numerose superfici rocciose sono coperte da migliaia di incisioni rupestri, con sovrapposizioni che svelano una multimillenaria successione di stili e periodi.

Dopo le prime scoperte, risalenti agli anni 1939-40, l'esplorazione sistematica della zona aveva avuto inizio nel 1947 ad opera di I. M. Djafarsade. Nel 1973 questo studioso aveva rilevato e studiato circa 3.500 figure, distribuite su quasi 750 rocce: esse formarono il tema di un libro di qualità eccellente per l'epoca in cui apparve (I. M. Djafarsade, 1973). L'inventario è stato ripreso ed ampliato da R. Djafargulu, che ha scoperto nuove rocce istoriate (R. Djafargulu, 1994) ed ha eseguito

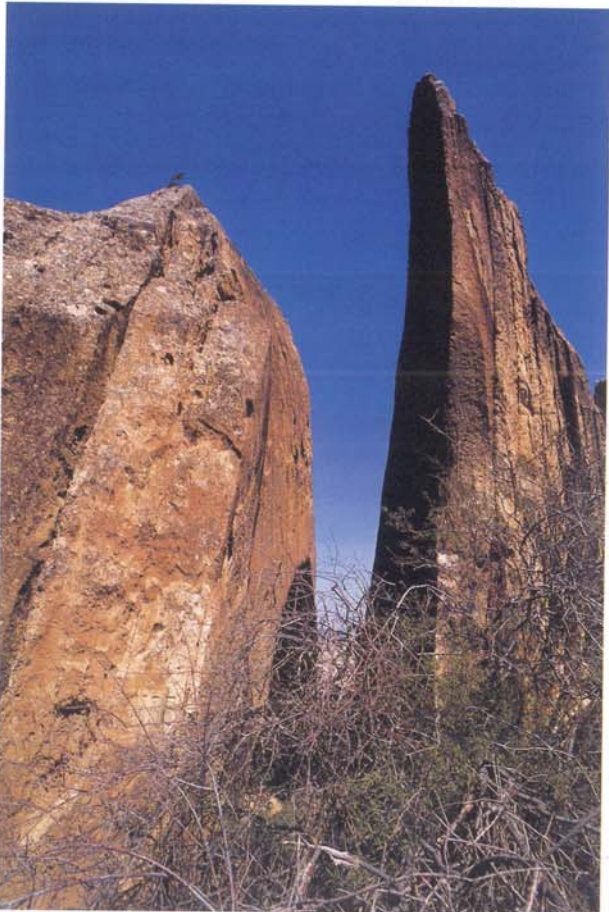
Since antiquity Azerbaijan has awakened the curiosity of travellers and historians. In classical times it was called 'the country of fire' where the burning of natural petroleum and gas deposits created peculiar fire choreographies. It has been claimed that this area, between the Caucasus Mountains and Iran, was the site of the biblical Garden of Eden, from where all of humanity is said to have derived. Other theories claim that the ancient Mesopotamian people found their roots in this region.

Such legends have woven, for Azerbaijan, a mythical background: whether this was the original land of the Sumerians or the Garden of Eden, there is no doubt that this country has been a cradle of humanity since very ancient times.

Traces of human presence are widespread throughout the region: the discovery of ancient settlements and stone implements reveals thousands of years of human occupation. But one of the most astonishing aspects of Azerbaijan's historical relics is its rock art.

A major concentration of artistic activity is found in the Gobustan region, which is located between the southern outcrops of the Caucasus Mountain range and the Caspian Sea, some 60 km south of the capital Baku. This area has been, since time immemorial, one of the major transit areas between Europe and Asia. Numerous rock surfaces are covered by thousands of rock engravings with superimpositions which allow the reconstruction of a chronological sequence of styles and periods spanning many millennia.

After initial discoveries in 1939-40, systematic explorations were conducted by I. M. Djafarsade from 1947 onwards. In 1973 this scholar described nearly 3,500 figures on about 750 rocks and published a book of excellent quality for that time (I. M. Djafarsade, 1973). This inventory was taken over and expanded by R. Djafargulu, who made new discoveries of engraved rocks (R. Djafargulu, 1994) and carried out archaeological excavations in some of the caves. In one of these caves he found

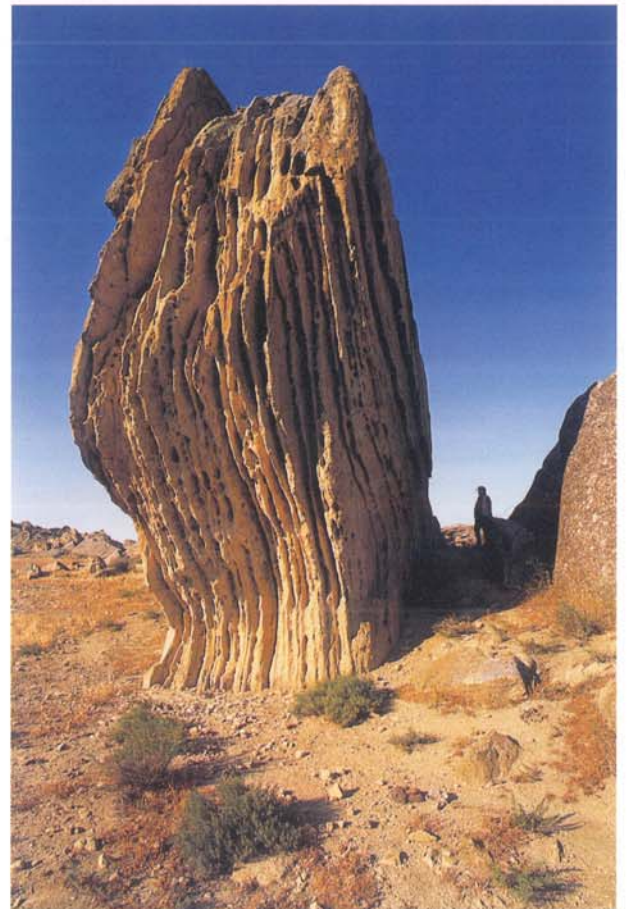
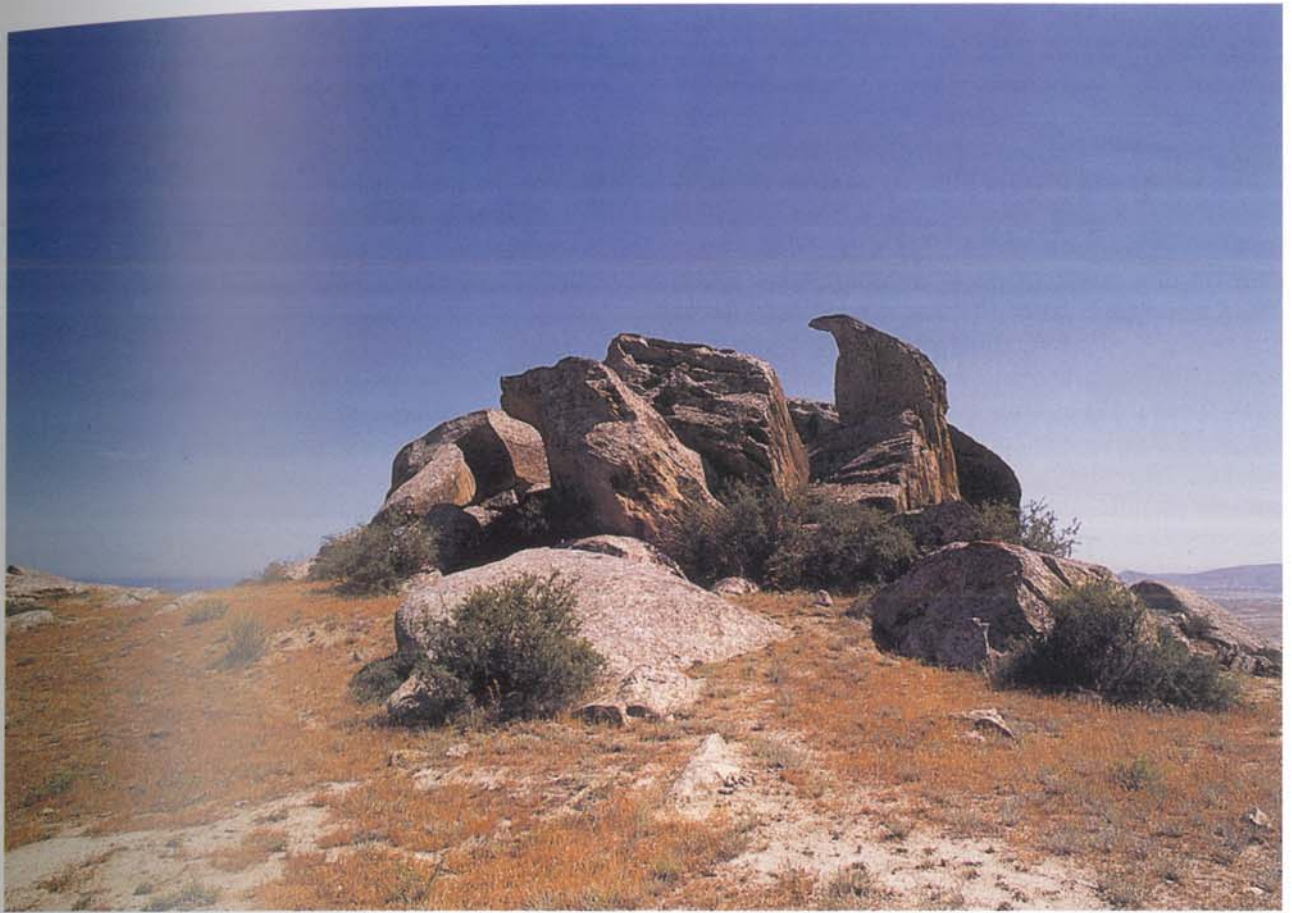

1,2,3,4 –cü şəkillər.

Qobustan. Qobustanı səciyyəvləndirən ayrı-ayrı qayalar. Yerindən ayrılan və küləyin aşındırdığı iri əhəng daşı blokları düşüncələrə səsləyən bir mənzərəni təşkil edir. Şəkil 1. Kiçikdaş (foto EA2000:XSV-2); WARA W05801). Şəkil 2. Böyükdaş (foto EA2000; WARA W05802). Şəkil 3. Böyükdaş (foto EA2000:LXXXII-8; WARA W05803). Şəkil 4. Böyükdaş (foto EA2000:XS-4; WARA W05804).

Рис. 1, 2, 3, 4

Гобустан. Изображения скал, характерных для Гобустана. Крупные известковистые глыбы, выветренные и смещенные с исходного местоположения, составляют ландшафт с многочисленными естественными, все еще предположительными формами. Рис. 1 – Кичикдаш (фотография EA2000:XCV-2; WARA W05801). Рис. 2 – Бююкдаш (фотография EA2000; WARA W05802). Рис. 3 – Бююкдаш (фотография EA2000:LXXXII-8; WARA W05803). Рис. 4 – Бююкдаш (фотография EA2000:XC-4; WARA W05804).

Figs. 1, 2, 3, 4

Gobustan. Esempi delle peculiari formazioni rocciose che caratterizzano il Gobustan. I grandi blocchi calcarei, generati dallo sfaldamento della roccia e modellati dall'azione eolica, formano un paesaggio popolato da suggestive forme naturali. Fig. 1 da Kichikdash (foto EA2000:XCIV-2; Archivio WARA W05801). Fig. 2 da Buyukdash (foto EA2000:LXXXII-15; Archivio WARA W05802). Fig. 3 da Buyukdash (foto EA2000:LXXXII-8; Archivio WARA W05803). Fig. 4 da Buyukdash (foto EA2000:XC-4; Archivio WARA W05804).

Figs. 1, 2, 3, 4

Gobustan. Examples of the peculiar rocks which characterise Gobustan. The large calcareous blocks, detached from situ and eroded by the wind, constitute a landscape with many natural yet suggestive forms. Fig. 1 from Kichikdash (photo EA2000:XCIV-2; WARA W05801). Fig. 2 from Buyukdash (photo EA2000; WARA W05802). Fig. 3 from Buyukdash (photo EA2000:LXXXII-8; WARA W05803). Fig. 4 from Buyukdash (photo EA2000:XC-4; WARA W05804).

ki, bu da görünür, buraya bitişik olan divardan düşmüşdür. Mezolit səviyyəsindən tapılan bu daş *terminus ante quem* əsaslandırır, ona görə ki, əgər fraqment bu səviyyəyə düşsəydi onda o, tapıldığı qatın formalaşmasından qabaq çəkilməmiş olmalı idi.

Cəfərzadənin izləmələri (araşdırmaları) sxematik xarakter daşıyır və əsasən şəkillər üzərində aparılan müşahidələr nəticəsində əldə olunmuşdur. Onlar yalnız əsas və daha aydın fiqurları göstərir, lakin Qobustan qaya rəsmlərinin mövzuları və üslubları haqqında çox gözəl icmal verir. Bunlar ovçuların və ovu toplayanların mentalitetini əks etdirən iri heyvanların rəsmlərini və insan fiqurlarını nümayiş etdirir. Digər rəsmlər ibtidai əkinçilərin, heyvandarların və daha mürəkkəb iqtisadiyyatla məşğul olan insanların səciyyəvi xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Qobustanın qaya rəsmləri tarixin müxtəlif dövrləri və mərhələlərini bir-birinin ardınca üst-üstə düzməklə, çoxsaylı məcazi üslubları ilə doğrudan da «tarixi arxiv» kimi görünür. Cəfərzadənin təklif etdiyi xronoloji ardıcılıq, üslub və mövzular bəhsindəki fərziyyəyə əsaslanan ardıcılıq müasir sənətmə sistemləri və texniki təhlil vasitələri ilə əhəmiyyətli dərəcədə təsdiq olunur, onun intuisiyasının doğruluğunu açıb göstərir. Cəfərzadənin kitabı bizdə maraqlı oyardı və bizim bu ərazi bəhsində ilkin biliklər əldə etmək arzumuzun əsasında durdu.

Böyük daş, Kiçik daş və Zincir daş-Yazılıtpə kimi qaya incəsənətinin üç əsas mərkəzi oxşar topoqrafik səciyyəvi əks etdirir. Bu yerlərin ikisi Xəzər dənizinin sahilə yaxınlığında dəniz səviyyəsindən 100 – 200m hündürlükdə yerləşir. Üçüncü sahə isə eyni hündürlükdə dənizdən bir neçə kilometr aralıda yerləşir. Ətkləri mesa kimi iri əhəng qayaları ilə örtülən bu sahələr yastı təpəliklərdə yerləşir. Aşağıdakı daha yumşaq qatlar yeyilib dağıldıqca bu daşlar üst qatdan ayrılmışlar. Əsasən günəş işığı düşən yerlərdə bu proses qarma-qarışıq qalaqlar, mağaralar, yağanlar yaratmışdır və buradakı saysız-hesabsız maddi mədəniyyət qalıqları göstərir ki, qədim qəbilələr burada sığınacaq tapmışlar.

Sentro Kamuno di Studi Preistorici qrupu 2000-ci ildə bu əraziyə yeddi günlük səfərə gəlmişdir. Qrupun tərkibinə bu kitabın müəllifi Ariela Fradkin Anati, Alberto Qiaçomazzi və Marko Antonello, təchizat üzrə köməklik göstərən Stanislav Rubençik və bizimlə yaxşı əməkdaşlıq edən İtaliyanın Bakıdakı səfirliyi daxildir. Bizi Milli Parkın Direktoru Mələhət xanım N.Fərəcova və arxeoloq c-b Cəfərqulu Rüstəmov məmnuniyyətlə müşayət edirdilər.

Üslubların uzlaşması müxtəlif dövrləri öz səciyyəvi xüsusiyyətləri və ardıcılıqla açıb göstərir ki, bu tarixi mə'lumatın çox böyük əhəmiyyəti vardır. Qaya incəsənətinin

Среди этих прослоек имеются несколько резных наскальных фрагментов. На одной из этих прослоек имеются выгравированные человекоподобные (антропоморфические) фигуры, вероятно, падающие с соседней стены. Этот "камень был найден на уровне Мезолита, составляющего *terminus ante quem*, так как, если бы фрагмент был найден на этом уровне, то он был бы декорирован до образования слоя, в котором он был найден.

Джафарзаде проводил исследование в схематическом порядке и его исследования были основаны на фотографиях, показывающих лишь основные и четко выраженные фигуры. Но они дают превосходный обзор тем и стилей Гобустанского наскального искусства. Они показывают фигуры животных больших размеров и стилизованные фигуры людей, в которых отражаются менталитеты Охотников и Сборщиков. Другие фигуры характеризуют первых работников, скотоводов и людей, ведущих многообразное хозяйство.

Искусство, отраженное на камнях Гобустана, составляет исторический архив с множеством разных фигур, которые менялись соответственно времени и стиля жизни. Джафарзаде предложил хронологическую последовательность. Хронологическая последовательность, предложенная Джафарзаде, основывается, главным образом, на его интуитивном гипотетическом подтверждении стилей и тем, а, в более широком смысле, на современных системах записи и технических анализах. Книга Джафарзаде пробудила в нас любопытство и интерес и побудила нас получить первостепенные знания о этом местонахождении.

Три главных местососредоточения наскального искусства на Боюк Даш, Кичик Даш и Чингир Даш – Языльтепе отражают одинаковые топографические характеристики. Два из этих местоположений находятся рядом с побережьем Каспийского моря на высоте от 100 до 200 метров над уровнем моря. Третье находится в нескольких километрах вглубь территории на той же высоте. Местоположения находятся на плоском холме, как mesa откос, который покрыт известняковыми камнями, отвалившимися от верхней части скалы, в то время, когда более мягкие ярусы были размыты. Этот процесс создал хаотичное скопление камней, пещер, убежищ, куда проникали лучи солнца, здесь были найдены остатки образцов материальной культуры, доказывающие то, что здесь находили убежище люди разных кланов.

В мае 2000 года эта местность посещалась в течение 7 дней группой из Centro Camuno di Studio Preistorici. В группу входили автор Ariela Fradkin Anati, Альберто Гиакони и Марко Антонелло, техническую помощь оказывал Станислав Рубенчик при тесном сотрудничестве с Посольством Италии в Баку. Нас любезно сопровождали и давали разъяснения директор Национального Парка, г-жа

scavi archeologici in alcune grotticelle. In una di esse è stata rilevata una successione di livelli antropici di oltre due metri di spessore, dall'epoca recente, attraverso l'età del Bronzo ed il Neolitico, fino ad una cultura mesolitica, risalente a circa 10.000 anni fa e caratterizzata da un'industria litica con lamelle e microliti geometrici. In questo contesto egli ha trovato diversi frammenti di rocce istoriate. Uno di questi, con incisioni di grandi figure antropomorfe, è presumibilmente caduto dalla parete in un livello mesolitico. Esso costituisce un terminus ante quem, poiché se il frammento è caduto in un simile livello, esso deve essere stato istoriato precedentemente alla formazione del giacimento in cui è stato ritrovato.

I rilievi realizzati da Djafarsade sono schematici, ottenuti ricalcando fotografie, e mostrano solo le figure principali e più visibili, ma nel loro insieme forniscono un'eccellente panoramica dei temi e degli stili dell'arte del Gobustan. Essi illustrano figure animali di grande formato e figure umane schematizzate che riflettono mentalità di popoli di Cacciatori-Raccoglitori. Altre figure rientrano in stili caratteristici di Agricoltori Incipienti, altre ancora di Pastori, altre di popolazioni ad Economia Complessa.

L'arte rupestre del Gobustan appare come un "archivio storico" con numerosi stili figurativi che si sovrappongono in successioni di periodi e fasi. Djafarsade propose una prima loro sistemazione cronologica con grande intuizione, malgrado la mancanza dei moderni sistemi di rilievo e di analisi che, in effetti, sembrano oggi confermare in gran parte le sue ipotesi. Fu l'opera di Djafarsade a suscitare il nostro interesse ed a spingerci sul luogo.

Le tre concentrazioni principali di arte rupestre, nelle località di Buyukdash, Kichikdash e Jinghirdag-Yazilitepe, riflettono analoghe caratteristiche topografiche. Due di esse guardano le sponde del Mar Caspio e sono ubicate a circa 100 e 200 m sopra l'attuale livello del mare. La terza è a qualche chilometro di distanza verso l'interno, circa alla stessa altitudine. Sono alture piatte, a mesa, circondate da pendii coperti da blocchi di calcare staccatisi dagli strati superiori a seguito dello sfaldamento di quelli sottostanti più teneri. Questo processo ha costituito degli ammassi caotici, formando grotte e grotticelle spesso raggiunte dalla luce, nelle quali i numerosi resti di cultura materiale indicano che i clan vi trovavano riparo.

L'area è stata visitata nel Maggio 2000, nel corso di una settimana, da un'équipe del Centro Camuno di Studi Preistorici formata, oltre che dallo scrivente, da Ariela Fradkin Anati, Alberto Giacomazzi e Marco Antonello, con il coordinamento logistico di Stanislav Rubenchik ed

layers of human habitation in an outstanding stratigraphy of over two meters in depth, extending back from recent times, through the Bronze Age and Neolithic, to Mesolithic layers, characterised by bladelets and geometric microliths, likely to date back some 10,000 years. Within these layers were several engraved rock fragments: one of these, depicting large anthropomorphic figures, had apparently fallen from the adjacent wall.

This stone, found in a Mesolithic level constitutes a terminus ante quem, because if the fragment fell to this level, it would have been decorated before the formation of the layer in which it was found.

The tracings made by Djafarsade are schematic and were mostly obtained by tracing photographs. They show only the main and most evident figures, but they provide an excellent overview of the themes and styles of Gobustans rock art.

They display animal figures of large size and stylised human figures which reflect the mentalities of Hunters and Gatherers. Other figures display characteristics of Incipient Agriculturists, of Pastoralists and of people with a more Complex Economy.

The rock art of Gobustan does indeed appear as an "historical archive" with numerous figurative styles overlapping each other in a succession of periods and phases. Djafarsade's proposed chronological succession was intuitive, his hypothesised succession of styles and themes being confirmed, to a large extent, by modern recording systems and technical analyses. Djafarsade's book awakened our curiosity and interest and was at the root of our wish to acquire a first hand knowledge of the site.

The three main concentrations of rock art, in Buyukdash, Kichikdash and Jinghirdag-Yazilitepe, reflect similar topographic characteristics.

Two of these sites are located near the coast of the Caspian Sea at a height of 100 to 200 meters above sea level. The third is some kilometres inland at a similar altitude.

The sites are located on flat hills, like mesa, the slopes of which are covered by large calcareous blocks which were detached from the upper levels when the lower softer levels eroded.

This process formed chaotic heaps, caves and shelters, mostly reached by sun light, where the numerous remains of material culture reveal that clans found refuge here.

In May 2000 the area was visited for a period of seven days by a team of the Centro Camuno di Studi Preistorici. This team consisted of the present writer, Ariela Fradkin Anati, Alberto Giacomazzi and Marco Antonello, with the logistic help of Stanislav Rubenchik and the good co-operation of the Italian Embassy in Baku. We were kindly accompanied and guided by the Director of the

5,6,7-ci şəkillər

Böyükdaş, Qobustan. Qobustanda başlıca qaya təsvirlərinin toplandığı Böyükdaş, Kiçikdaş və Cincir Dağ-Yazılıtəpənin oxşar topoqrafik profilləri vardır. Aşağı səviyyələrin aşınması sayəsində əhəng daşı qayalarının aralanması sığınacaqlar və mağaralar formalaşdıran qarmaqarışıq qrupları təşkil edir. Çoxsaylı maddi mədəniyyət qalıqlarının mövcudluğu göstərir ki, insan övladı lap qədim zamanlardan buranın sakinini olmuşdur. Dənizin yaxında olması bu regiona insanları cəlb edə bilərdi, lakin qədimdəki iqtisadi və məskünlaşma siyasətini müəyyən etmək üçün arxeoloji tədqiqatları davam etdirmək gərəkdir (şəkil 5: foto EA2000:LXVII-20, WARA W05805; şəkil 6: foto EA2000:LLXIV-24, WARA W05806; şəkil 7: foto EA2000:LXX-II, WARA W05850).

Рис. 5, 6, 7

Беюкдаш, Гобустан. Наскальные изображения, сконцентрированные в основном в Гобустане, на Беюкдаше, Кичикдаше и Джингир Даг – Язылытəпə, имеют схожие топографические разрезы. Смещение известковистых скал из-за эрозии нижних уровней создало хаотически расположенные группы, которые служили укрытиями и пещерами. Присутствие многочисленных остатков материальной культуры указывает на то, что человек населял эти территории с самых древних времен. Близкое расположение моря могло послужить причиной привлекательности данного региона для проживания, однако, необходимы дополнительные археологические исследования для установления древней стратегии ведения хозяйства и заселения (Рис. 5: фотография EA2000:LXVII-20, WARA W05805; Рис. 6: фотография EA2000:LXIV-24, WARA W05806; Рис. 7: фотография EA2000:LXX-II, WARA W05850).

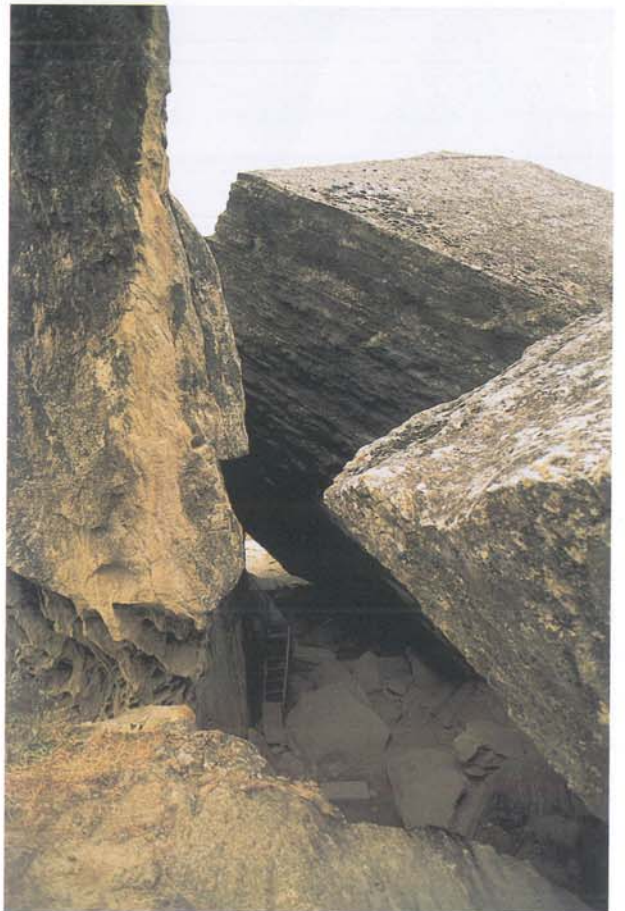

Fig. 5, 6, 7

Buyukdash, Gobustan. Le grandi concentrazioni di arte rupestre nel Gobustan, a Buyukdash, Kichikdash e Jinghir Dag-Yazilitepe, mostrano un profilo topografico simile. Lo sfaldamento della roccia calcarea, dovuto all'erosione degli strati sottostanti, ha costituito agglomerati caotici caratterizzati dalla presenza di ripari, grotte e grotticelle. La diffusa presenza di resti di cultura materiale indica che l'uomo si insediò in questo territorio fin da tempi molto antichi. La vicinanza del mare dovette contribuire ad attrarre la presenza umana ma, senza un'accurata indagine archeologica, non è ancora possibile definire più accuratamente le strategie economiche ed insediative degli antichi abitanti di questa regione (Fig. 5: foto EA2000:LXVII-20, Archivio WARA W05805; Fig. 6: foto EA2000:LXIV-24, Archivio WARA W05806; Fig. 7: foto EA2000:LXX-11, Archivio WARA W05850).

Figs. 5, 6, 7

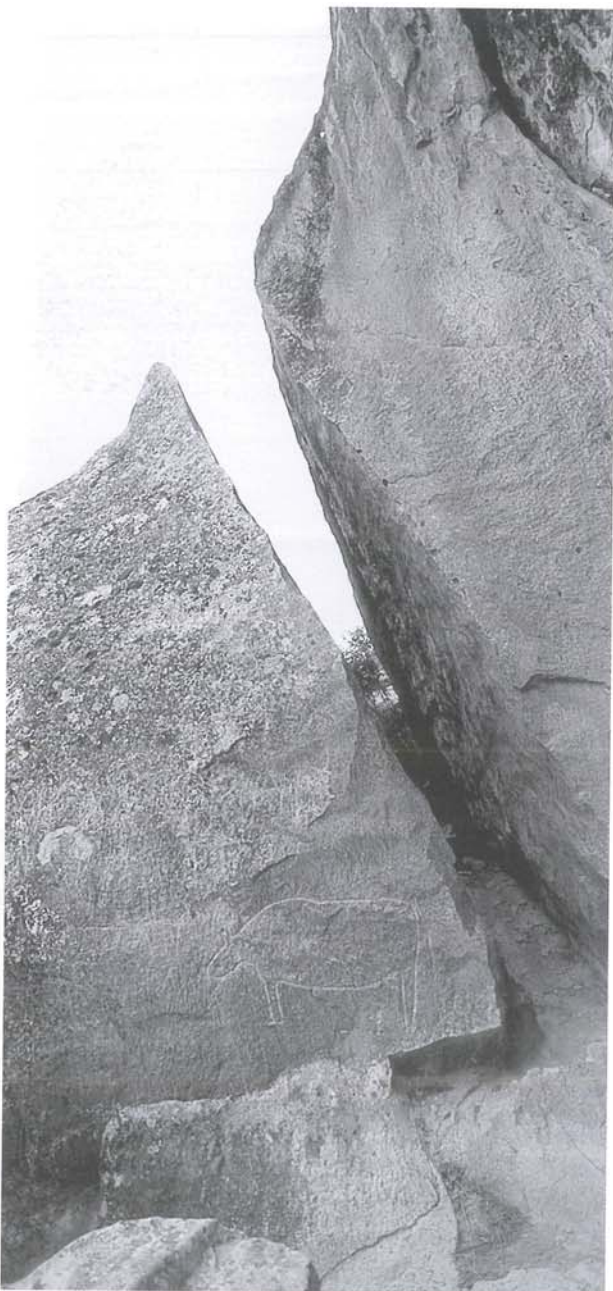
Buyukdash, Gobustan. The main rock art concentrations in Gobustan, at Buyukdash, Kichikdash and Jinghir Dag-Yazilitepe, have similar topographic profiles. The detachment of calcareous rocks, due to the erosion of lower levels, constituted chaotic clumps which formed shelters and caves. The presence of numerous remains of material culture indicates that man inhabited this territory from very ancient times. The proximity of the sea would have contributed to this regions attractiveness for habitation but further archaeological investigation is necessary to define ancient economic and settlement strategies (Fig. 5: photo EA2000:LXVII-20, WARA W05805; Fig. 6: photo EA2000:LXIV-24, WARA W05806; Fig. 7: photo EA2000:LXX-11, WARA W05850).

ikonoqrafiyası Azərbaycanın görkəmli tarixinin bir parçasını və bu ərazidə yaşamış əhalini təsvir edir. Bu, həm də buradan keçən insanların bir növ «buraxılış məntəqəsini» («pasportların yoxlanılması») əks etdirə bilər.

Малахат Фараджева и археолог Джафаргулу Рустамов.

Последовательность стилей иллюстрирует ряд различных периодов со специфическими характеристиками, дающими важную историческую информацию. Наскальные изображения являются великолепной частью истории Азербайджана и населения, которое обитало в этой области. Они также могут отражать некоторые «паспортные данные» людей, проходящих через эту территорию.

8-ci şəkil

Бөйүкдаш, Qobustan. Qaya #49. II/B mərhələsindən 2 metr uzunluğunda buğa təsviri digər oyma təsvirlər olan keçidə girişi bildirir (foto EA2000: LXVIII-35; WARA W05543).

Рис. 8

Белюкдаш, Гобустан. Скала № 49. Двухметровое изображение быка, стадия II/B, обозначает начало прохода, в котором имеются другие выбитые в камне фигуры (фотография EA2000:LXVIII-35; WARA W05543).

Fig. 8

Buyukdash, Gobustan. Rocca n. 49. La grande figura di bovide della fase II/B, lunga più di 2 m, segna l'ingresso di un passaggio nel quale vi sono altre figure rupestri (foto EA2000:LXVIII-35; Archivio WARA W05543).

Fig. 8

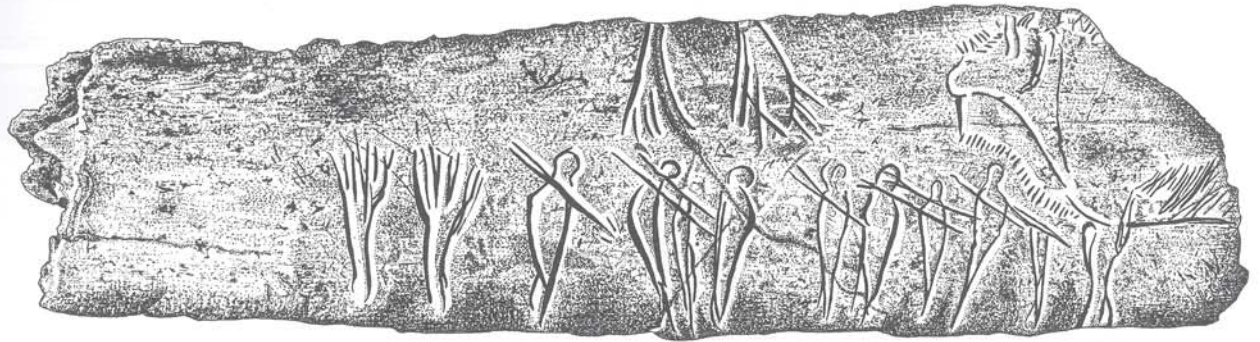
Buyukdash, Gobustan. Rock n. 49. The 2 m long image of a bovine, from phase II/B, signifies the entrance of a passage in which there are other engraved figures (photo EA2000:LXVIII-35; WARA W05543).

il cordiale appoggio dell'Ambasciata Italiana a Baku. Il team è stato gentilmente guidato dalla direttrice del Parco, Sig.ra Malahat N. Faradjeva, e dell'archeologo Rustamov Djafargulu.

La sequenza di stili illustra una successione di periodi, con specifiche caratteristiche, che forniscono informazioni storiche di grande importanza. L'iconografia rupestre presenta un'eccezionale sezione della storia dell'Azerbaijan, oltre che una specie di "riscontro di passaporti" per chi vi è transitato.

National Park, Mrs. Malahat N. Faradjeva and by the archaeologist Mr. Rustamov Djafargulu.

The sequence of styles illustrates a succession of different periods with specific characteristics which provide historic information of great importance. The rock art iconography shows an outstanding slice of the history of Azerbaijan and the populations that have lived in this region. It may also reflect some "checking of passports" of the people who passed through the area.

9-cu şəkil

Lez Ayzis, Dordogne, Fransa. Yuxarı Paleolit Maqdelian dövründən bəzəkli sümük fraqmenti. Profildən səkkiz nəfərlik antropomorflar qrupu oyma metal çubuq idioqramları ilə işarə olunur. Sağ tərəfdə profildən vəhşi öküz, yuxarıdan solda ağac, budaq və ya ocağabənzər şəkildə iki ikiqat işarələr vardır. Bu kompozisiyanın çoxlu şərti şərhləri vardır: bəzi müəlliflər təklif edirlər ki, bu, özlərini «ocaq işarələri» ilə müəyyənləşdirən xalqın bu idioqram ilə işarə olunan regiondan «vəhşi öküzlər torpağına» miqrasiyasını təsvir edə bilərdi. Bu cür şərh ağılabatandır ona görə ki, yazılı tarixinin başlanmasından bəri Azərbaycan «odlar yurdu» kimi tanınmışdır və burada neft və qaz yataqları alov xoreqrafiyası yaratmışlar. «Vəhşi öküzlər torpağı» bu fraqmentin tapıldığı Franko-Kantabrian ərazisi ola bilərdi ki, bu məkan həmin dövrdə bizonlarla (vəhşi öküzlərlə) zəngin olmuşdur (rəsm E. Anatinindir, 1989; WARA W00728).

Рис. 9

Les Eyzies, Dordogne, Франция. Фрагмент отделанной кости периода Мадленской культуры Верхнего Палеолита. Группа изображений восьми антропоморфов в профиль обозначены идеограммами вилообразных символов. Справа изображен бизон в профиль, а сверху и слева имеется два двоянных знака дерево-, ветко- или огнеобразной формы. Имеется множество предположительных интерпретаций данной композиции: некоторые авторы предлагают, что она описывает переселение людей, которые идентифицировали себя с «огненными знаками» из региона, обозначающего данной идиограммой, в «страну бизона». Данная интерпретация предположительна, так как Азербайджан с начала летописной истории был известен как «страна огней», где залежи нефти и газа создают огненную хореографию. «Страну бизона» можно идентифицировать с франко-кантабрийской зоной, где был обнаружен этот фрагмент, которая в тот период изобиловала бизонами (рисунок Е. Анати, 1989; WARA W00728).

Fig. 9

Les Eyzies, Dordogne, Francia. Frammento di osso decorato. Periodo Maddaleniano, Paleolitico superiore. Un gruppo di otto profili antropomorfi è contrassegnato da ideogrammi a bâtonnet biforcuto. Sul lato destro vi è il profilo di un bisonte, mentre in alto e sul lato sinistro si ripetono due coppie di segni che sono stati definiti sia come arboriformi, sia come coppie di gambe, sia come rappresentazioni di fuoco. Molteplici sono le interpretazioni avanzate su questa composizione: secondo alcuni autori essa potrebbe descrivere una migrazione, dalla terra identificata con il duplice segno "del fuoco", effettuato dalla gente che si identifica con quella terra (ripetizione del segno sui personaggi), verso la terra "del bisonte". Quest'ultima interpretazione è particolarmente suggestiva poiché la "terra del fuoco" è, fin dai primordi della storia scritta, l'Azerbaijan, dove petrolio e bitume affioranti hanno sempre prodotto grandi luminarie. La "terra del bisonte" potrebbe essere identificabile con la regione dove è stato ritrovato l'oggetto stesso, l'area franco-cantabrica, ricca all'epoca di bisonti (disegno in E. Anati, 1989; Archivio WARA W00728).

Fig. 9

Les Eyzies, Dordogne, Francia. A fragment of decorated bone from the Magdalenian period of the Upper Palaeolithic. A group of eight anthropomorphs in profile are marked by ideograms of forked bâtonnet. On the right side there is a bison in profile and on the top and the left side are two double signs with tree-, limb- or fire-like forms. There are many tentative interpretations of this composition: some authors propose that it could describe a migration, of people who identified themselves with "fire marks", from a region marked with this ideogram, to the "land of the bison". This interpretation is suggestive because Azerbaijan, since the beginning of written history, has been known as the "land of fire", where petroleum and gas deposits create fire choreographies. The "land of the bison" could be identified with the Franco-Cantabrian area, where this fragment was found, which during that period was rich in bison (drawing in E. Anati, 1989; WARA W00728).

10-cu şəkil

Böyükdaş, Qobustan. Təbiətin insan tərəfindən manipulyasiyasının izləri. Bu qazılmış dəliklərdə yağış suları toplanırdı ki, bu da susuz ərazidə insanların məskunlaşmasına imkan yaradırdı (foto EA2000:LXVII-17; WARA W05807).

11-ci şəkil

Böyükdaş, Qobustan. Bu ərazinin ən çox aydın olan mədəniyyət əlaməti qaya bloklarının, sığınacaqların və mağaraların divarlarına həkk olunmuş incəsənət təsvirləridir. Bu təsvirlərin tarixinin müəyyənləşdirilməsində alimlərin qarşılaşdıqları çətinlikləri bu qayalara bitişik ərazinin arxeoloji səviyyələrində qazıntı işləri apararaq aradan qaldırmaq olar. Bu halda I/SD mərhələsinə aid olan divarın aşağı bölməsindəki oymalar 10,000 il bundan əvvələ aid edilən Mezolit qatları ilə örtülmüşdür. Bu kəşf keçmişəqədərki son nöqtəni təşkil edir: antropomorflar Mezolit qalıqlarının bu qatda tapılan çöküntülərindən qabaq həkk olunmuşdur. Qayanın yuxarı bölməsinin II/A-B Horizontuna aid edilən oyma təsvirləri vardır (foto EA2000:LXVII-9; WARA W05808).

Рис. 10

Бейюкдаш, Гобустан. Следы воздействия человека на природу. В этих вырытых ямах собиралась дождевая вода, что делало возможным поселение в этой безводной местности (фотография EA2000:LXVII-17; WARA W05807).

Рис. 11

Бейюкдаш, Гобустан. Наиболее очевидными культурными знаками данной территории являются изображения, запечатленные на стенах каменных блоков, жилищ и пещер. Трудности, испытываемые учеными при датировании данных изображений, иногда можно преодолеть раскопками археологических уровней, прилегающих к этим камням. В этом случае нижний участок стены, имеющей изображения, относящиеся к стадии I/C-D, был покрыт слоями мезолита, датированными 10.000 годами тому назад. Это открытие служит отправной точкой: антропоморфы были изображены до времени отложения остатков мезолита, обнаруженных в этом пласте. Верхняя часть камня содержит изображения, относящиеся к горизонту II/A-B (фотография EA2000:LXVII-9; WARA W05808).

Fig. 10

Buyukdash, Gobustan. Tracce di manipolazione del territorio da parte dell'uomo. Questi crateri, scavati dall'azione umana sulla roccia, dovevano servire alla raccolta delle acque meteoriche, permettendo così l'insediamento in un'area caratterizzata da una marcata aridità (foto EA2000:LXVII-17; Archivio WARA W05807).

Fig. 11

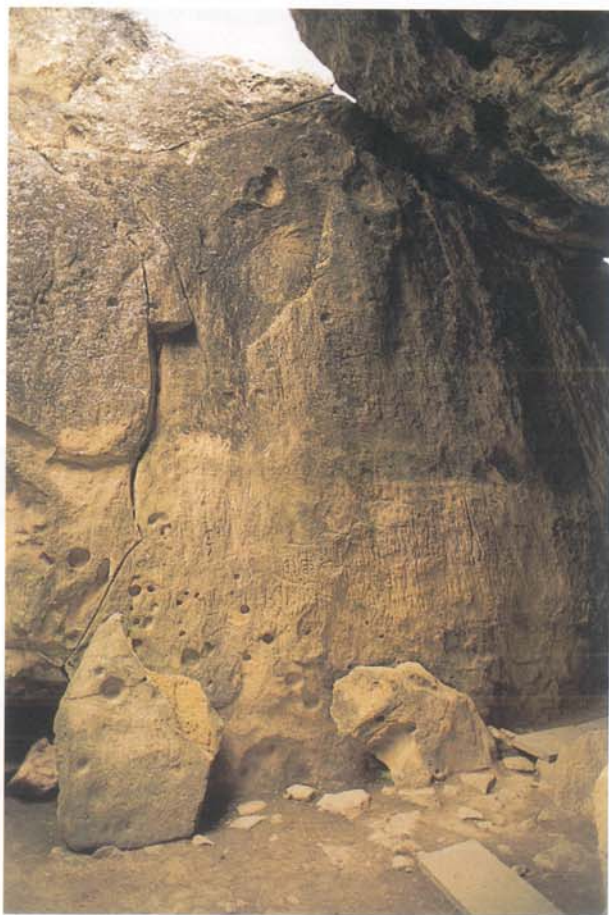
Buyukdash, Gobustan. Le più evidenti tracce di antropizzazione del territorio sono costituite dalle manifestazioni artistiche scolpite sulle pareti dei grandi massi, dei ripari e delle grotticelle. Le difficoltà incontrate dagli archeologi nell'attribuire una datazione a simili reperti possono essere a volte superate grazie al loro rinvenimento in una situazione stratigrafica identificabile. In questo caso la zona inferiore della parete, che mostra incisioni riferibili alle fasi I/C-D, fu portata alla luce nel contesto di una cultura mesolitica risalente a circa 10.000 anni fa. Tale ritrovamento costituisce un terminus ante quem di grande importanza: gli antropomorfi che ornano la roccia devono infatti essere stati incisi prima che i resti mesolitici ricoprissero la parete stessa. La zona superiore della roccia mostra incisioni riferibili all'orizzonte II/A-B (foto EA2000:LXVII-9; Archivio WARA W05808).

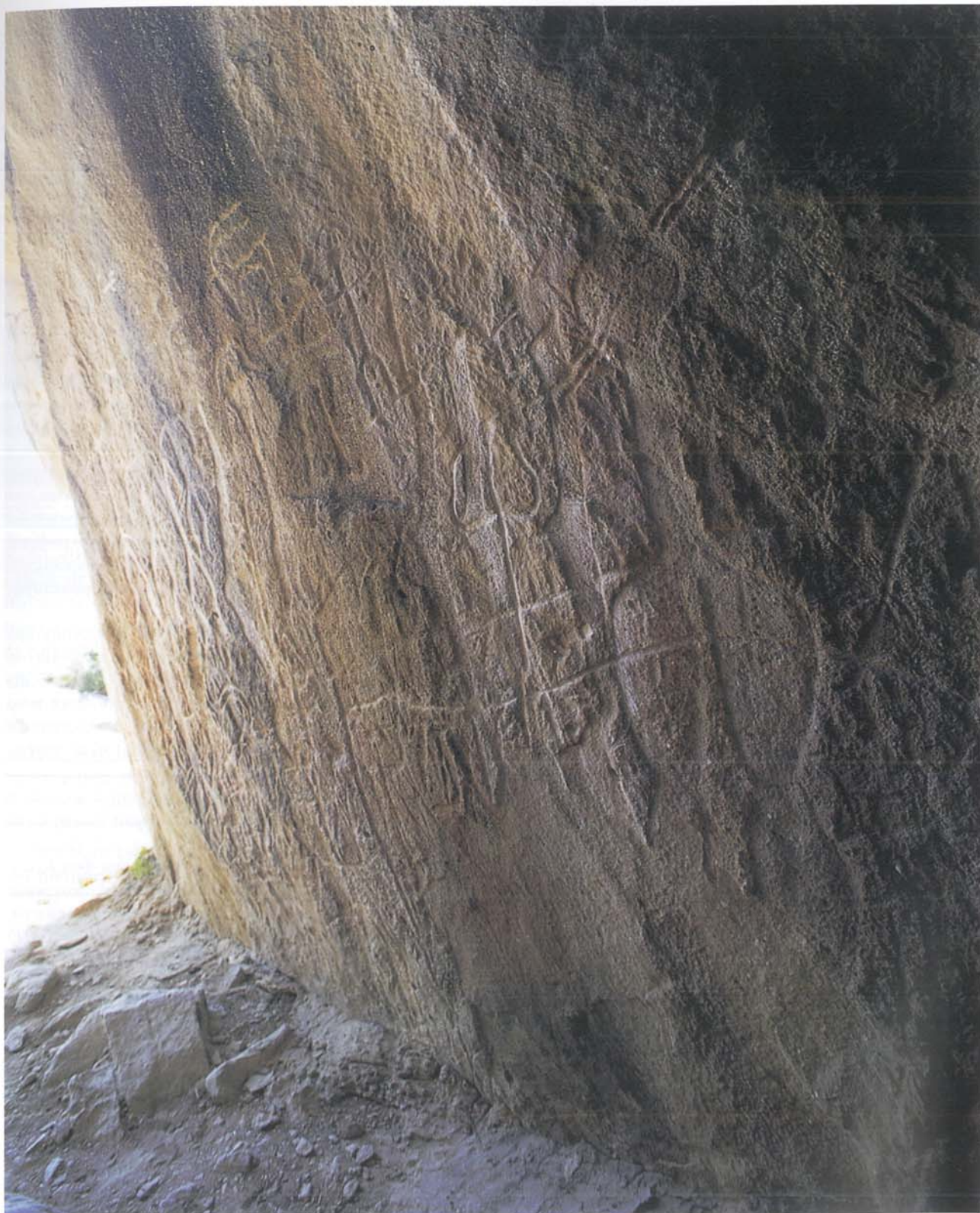
Fig. 10

Buyukdash, Gobustan. Traces of the manipulation of nature by man. These excavated holes collected rain water, permitting settlement in this arid area (photo EA2000:LXVII-17; WARA W05807).

Fig. 11

Buyukdash, Gobustan. The most evident cultural marking of this territory are the artistic expressions engraved on the walls of rock blocks, shelters and caves. The difficulties that scholars have in attributing dates to these features can sometimes be overcome by excavating archaeological levels adjacent to these rocks. In this case the lower section of the wall, which has engravings belonging to the phase I/C-D, was covered by layers of a Mesolithic culture dating to 10,000 years ago. This discovery constitutes a terminus ante quem: the anthropomorphs were engraved previous to the deposition of the Mesolithic remains found in this layer. The upper section of the rock has engravings belonging to horizon II/A-B (photo EA2000:LXVII-9; WARA W05808).

12-ci şəkil

Böyükdaş, Ana Zağa mağarası, Qobustan. Çoxsaylı örtükləri olan iri panelin ümumi mənzərəsi. Bu səthin sxematik izləri 30-31-ci səhifələrdə verilmişdir (foto EA2000: IC-8; WARA W05721).

Рис. 12

Бейюкдаш, Пещера Ана Зага, Гобустан. Общий вид большой панели с многочисленными наложениями. Схематическая копия этой поверхности представлена на страницах 30–31 (фотография EA2000:IC–8;WARA W05721).

Fig. 12

Buyukdash, Grotta di Ana Zaga, Gobustan. Vista di insieme di un grande pannello con numerose sovrapposizioni. Il rilievo schematico di questa superficie è presentato alle pagine 30-31 (foto EA2000:IC-8; Archivio WARA W05721).

Fig. 12

Buyukdash, Cave of Ana Zaga, Gobustan. General view of a large panel with numerous superimpositions. The schematic tracing of this surface is presented in pages 30-31 (photo EA2000:IC-8; WARA W05721).